

L'ús d'ᾶv en l'obra de Sòfocles. ᾶv com a indicador de potencial de passat / irreal (i III)

Jordi Cors i Meya

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Clàssica.
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Data de recepció: 16/1/1996

Abstract

In this third and last paper on the subject of the uses of ᾶv in Sophocles as indicator of *potentialis* of the past or *irrealis*, the author shows, in the first part, the cases of ᾶv as indicator of *irrealis* with the *protasis* —or, sometimes, the *apodosis*— not explicitly expressed; and in the second part, the cases of ᾶv as indicator of general *potentialis* of the past, that is, the cases of ᾶv *iterativum*. In the third part, we see two dubious cases, perhaps of merely adverbial ᾶv; and in the fourth part, special cases, that is, cases of *irrealis* without ᾶv in the *apodosis* or in the dependent final clauses, and also cases of *irrealis* with ᾶv, but beside the verb in the optative mode, not, as we would expect in such a context, in the indicative mode usual in the post-Homeric age. Finally, two indices, one of the analysed Sophoclean texts and the other of the contents, close the series of three papers.

Sumari

6. ᾶv com a indicador d'irreal amb el verb en el mode indicatiu, amb subordinada o bé principal sobreentesa	8. Altres casos d'ᾶv amb el mode indicatiu, de lectura menys acceptada i valor potser adverbial
7. ᾶv com a indicador de potencialitat general de passat, és a dir, indicador de fets repetits en el passat: ᾶv iteratiu	9. Casos especials

En els dos articles anteriors¹ hem fet, d'entrada, una presentació àmplia del tema general de què tractem (**L'ús d'ᾶv en Sòfocles**), seguida d'una exposició també introductòria del subtema general concret que per la seva importància volíem abordar, en tot cas, en primer lloc, i que dóna unitat al contingut dels tres articles (**ᾶv com a indicador de potencial de passat / irreal, particularment amb el mode indicatiu**); posteriorment, hem anat analitzant detingudament algunes de les diverses parts en què creiem que aquest subtema general pot subdividir-se. Així, en la pri-

1. CORS I MEYA, J. «L'ús d'ᾶv en l'obra de Sòfocles. ᾶv com a indicador de potencial de passat / irreal (I)», *Faventia* 15/1 (1993) 7-28; «L'ús d'ᾶv en l'obra de Sòfocles. ᾶv com a indicador de potencial de passat / irreal (II)», *Faventia* 17/2 (1995) 13-32.

mera tramesa, després d'una aportació inicial de dades sobre l'estat de la qüestió i sobre la possibilitat i conveniència d'aprofundir-ne l'estudi, hem passat a examinar els dos temes següents: 1. *Av amb el mode indicatiu. Altres construccions equivalents*, i 2. *Av com a indicador de potencial de passat*. En la segona tramesa, el contingut dels temes ha continuat l'enfocament específic que ja s'havia iniciat en el tema segon acabat de citar del primer article, després del tractament més programàtic del tema primer. Els nous temes concrets han estat els següents: 3. *Av com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, ambdues en el mode indicatiu*; 4. *Av com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, respectivament en el mode indicatiu i en participi*, i 5. *Av com a indicador d'irreal acompanyant un infinitiu, substituït d'un indicatiu, amb principal i subordinada explícites*. Si en el primer article l'atenció s'havia centrat més aviat en la potencialitat de passat, en el segon es tractava sobretot d'esbrinar una bona part de les expressions irreal de passat, de present i de passat-present, amb tota la tipologia sintàctica que les acompanya².

Ara, en aquest darrer article sobre l'ús d'*āv* com a indicador de potencial de passat / irreal, hem d'acabar d'analitzar detalladament les parts que resten de la subdivisió del subtema general que ens ocupa a què abans hem fet referència. En primer lloc, s'ha de procedir a finalitzar l'examen detingut de les construccions irreal, naturalment les més nombroses quan s'utilitza *āv* + temps passat d'indicatiu; tractarem concretament del fenomen de les parts sobreenteses, sovint implícites en la mateixa expressió analitzada o en expressions molt properes. A continuació, examinarem una construcció sintàctica de vegades una mica oblidada, però també important i amb exemples, si bé poc nombrosos, tanmateix molt clars en Sòfocles: l'*āv* iteratiu, que indica la potencialitat de passat general, és a dir, fets repetits en el passat. Després, considerarem breument dos textos d'*āv* amb indicatiu que queden una mica a part, de lectura menys acceptada i valor potser simplement adverbial. Per acabar, abordarem els casos especials, tant els temps de passat d'indicatiu d'alguns verbs que, sense *āv*, poden indicar irrealitat, com els casos especials d'*āv* + optatiu que també expressen irrealitat, com en l'època d'Homer, cas paral·lel al de l'optatiu amb *āv* indicador de potencialitat de passat que hem analitzat al final del primer article³.

D'altra banda, convé precisar que continuarem utilitzant, com és natural, en les citacions dels textos que seran objecte d'anàlisi en aquest tercer article, el mateix sistema de signes i de disposició lineal de les variants que en els dos articles anteriors⁴.

2. Vegeu al final d'aquest tercer article els índexs de contingut que s'hi ofereixen, que poden ajudar a distingir i esquematitzar els diversos conceptes analitzats.
3. Pel que fa a la bibliografia sobre aquests temes, tant la general com la més específica, haig de remetre també als dos articles esmentats més amunt, a la nota 1: vegeu les notes 1-4 (p. 7-8) del primer article, *Faventia* 15/1 (1993), i la nota 3 (p. 14) del segon article, *Faventia* 17/2 (1995).
4. Unes observacions orientatives ens ajudaran a recordar el sistema esmentat. Són unes observacions que ja s'han fet constar en el primer article: cf. CORS I MEYA, J., a.c. (I), *Faventia* 15/1 (1993) 16-17; i, encara, s'han repetit en el segon, per tal que pugui ser utilitzat també autònomament: cf. a.c. (II), *Faventia* 17/2 (1995) 16-17. Pel mateix motiu —referit ara al tercer article—, les reculli-

6. "Av com a indicador d'irreal amb el verb en el mode indicatiu, amb subordinada o bé principal sobreenteses

Aquest gran apartat, el dividirem en diversos grups atenent a criteris sintàctics formals, com hem anat fent fins ara. Constitueixen l'últim grup els textos que tenen sobreentesa l'apòdosi. La característica comuna, en canvi, de la resta de textos —que són la gran majoria— dels altres grups rau en l'absència de la pròtasi perquè està sobreentesa. Tanmateix, això pot presentar, en principi, un dubte en la interpretació d'alguns, almenys, dels textos perquè és possible que no sempre sigui

---

rem de nou aquí, però més breument i només en aquesta nota. Respecte de les edicions dels textos de Sòfocles que hi són citades, vegeu les notes 7 i 8 (p. 9) del primer article mencionat. Les observacions són les següents:

Cada referència textual conté el vers on surt l'āv amb el seu context immediat imprescindible i suficient. A més, va acompanyada, citada entre parèntesis, per la referència a un context més ampli. Les citacions explícites del text grec gairebé sempre consten només d'una extensió equivalent a un vers o dos versos, segons el que exigeix l'esmentat context mínim suficient en cada cas.

Respecte dels signes *s* i *a*, col·locats darrera el número d'un vers, signifiquen:

s / ss i vers següent / i versos següents (dos o més)

a / aa i vers anterior / i versos anteriors (dos o més)

as i vers(os) anterior(s) i següent(s) (un de cada o més)

En les citacions explícites del text grec, a fi de no ultrapassar un cert nombre de línies, particularment les dues que hem considerat com a extensió límit apropiada (és a dir, una extensió equivalent a dos versos), el canvi de vers s'assenyala d'una d'aquestes tres maneres:

1. La barra separadora «/» precedida i seguida d'un espai
2. El final de línia, si no hi ha la barra inversa «\» a la línia següent
3. La barra separadora inversa «\» precedida i seguida d'espai, però indica *athora* que el vers que acaba aquí és el mateix del final de la línia anterior.

Pel que fa a les set tragèdies conservades de Sòfocles, s'usa com a text base el de l'edició de **Dain - Mazon** [M], però en línia s'hi incorporen totes les variants que, en el passatge citat corresponent, trobem en el text de les edicions de **Pearson** [P], **Dawe** [D] i **Lloyd-Jones - Wilson** [W]. D'altra banda, pel que fa als fragments, s'usa com a text base el de l'edició de **Radt** [R], però en línia s'hi incorporen les variants del text de l'edició de **Nauck** [N]. El mot o mots de Dain - Mazon, o de Radt, que no corresponen a la lectura d'algun dels altres editors van en negreta. Després vénen a continuació, en cursiva i entre claudàtors, les lliçons variants acceptades pels altres editors, cadascuna precedida per la sigla de l'editor corresponent, en lletra volada, sigla seguida d'una barra separadora. A no ser que siguin usats per tots quatre —o tots dos— editors, els parèntesis inicials «[» i «<» i la *crux* «†» inicial o aïllada dins el text normal van en cursiva i precedits, en lletra volada i cursiva, per les sigles dels editors corresponents. Si aquests signes són finals («]», «>» o «†»), tot es fa de la mateixa manera, llevat que les sigles segueixen aleshores els signes mencionats.

Exclusivament en el cas d'«āv» (sol o participant en les crasis habituals), s'hi afegeix, en lletra subíndex i majúscula, el nom del filòleg responsable de la lliçó variant corresponent, després de la lliçó. A més, també només en els casos apuntats d'«āv», s'ofereixen totes les incidències d'aquest(s) mot(s) en cada vers, encara que no estiguin recollides en el seu text per cap dels editors de què partim; aleshores, això s'indica concretament amb el signe «>», en comptes de la sigla d'un dels editors. A part, si la lliçó esmentada prové del text de manuscrits en sentit específic (papirs o còdexs) o es troba en algun escoli, hem optat aquí per distingir-ho i s'indica, respectivament, per «*ms.*» o «*sch.*», també després de la lliçó i en lletra subíndex, però rodona i minúscula. Cal advertir finalment que, si no és per motius de major claredat, no es fa constar la font del text base, abans de les altres variants relatives a l'āv, quan es tracta del text dels manuscrits.

Pel que fa als signes de puntuació i accents en general, no s'indiquen normalment les variants de puntuació i accentuació; només si són significatives i van unides a una altra variant textual.

prou clar que la pròtasi estigui sobreentesa realment. Aleshores, potser en alguns casos concrets haurem d'acceptar que l'absència d'una pròtasi explícita és indicadora de l'absència de qualsevol mena de pròtasi, i, de retruc, haurem de considerar també que l'oració que ens semblava ser la principal ja no ho és; és a dir, ja no és l'apòdosi, ja que no té cap mena de pròtasi, ni explícita ni sobreentesa, que li pugui fer de contrapunt. Això és molt important perquè, si es donen aquestes hipotètiques circumstàncies, l'oració amb *ὄν* + temps passat d'indicatiu, que ens havia semblat apòdosi condicional sense ser-ho, no expressarà irrealitat, sinó potencialitat de passat. La raó d'aquest fet, l'hem exposada en la tramesa anterior⁵. En efecte, el discerniment entre potencialitat de passat i irrealitat depèn del context immediat que, si implica la irrealitat, ens ha de dur a copsar-la com a tal irrealitat quan es tanca l'esclletxa oberta a la factualitat pròpia de tota potencialitat de passat, context en el qual té un paper preponderant una pròtasi condicional o equivalent en temps i mode adequats, que esdevé irreal conjuntament amb l'apòdosi⁶. De tal manera que, si aquesta pròtasi no existeix, no hi ha irrealitat —sinó que roman oberta la potencialitat de passat—, ja que l'esmentat paper preponderant de la pròtasi és, d'entrada, un paper absolutament necessari, per més que pugui no ser suficient de vegades⁷; si no és suficient és perquè pel context, a més, ha de fer-se evident la mútua influència entre pròtasi i apòdosi, que és la clau de tot el procés cap a la manifestació inequívoca de la irrealitat⁸. Doncs bé, si en determinats con-

5. Vegeu a.c. (II), *Faventia* 17/2 (1995) 14-15.
6. Em refereixo, en principi, als temps de passat d'indicatiu, és a dir, a temps i modes susceptibles d'indicar irrealitat; serà el context —amb l'*ὄν* i un mode i temps equivalents en l'apòdosi— el que farà efectiva en el cas concret aquesta predisposició general. Pels mateixos motius, també poden fer aquesta funció, en qualitat de casos especials, els temps del mode optatiu, com veurem en l'últim gran apartat.
7. Vegeu, p.e., HUMBERT, J. *Syntaxe grecque* (Paris 21954), p. 224, on cita un parell de textos —no de Sòfocles—, on una oració potencial de passat duu com a pròtasi una condicional no irreal; és real i, en aquest sentit, amb l'apòdosi no s'influeixen mútuament. Són casos, doncs, en què una pròtasi condicional no és suficient per fer d'un potencial de passat una apòdosi irreal.
8. Per tota aquesta qüestió, cf. de nou el nostre segon article, en el lloc citat més amunt (a la nota 5): a.c. (II), *Faventia* 17/2 (1995) 14-15, amb les notes bibliogràfiques compreses (n. 3-8). Pel que fa a la bibliografia sobre el tema, a més del comentari dut a terme allà sobre els autors citats o al·ludits (esp. n. 8 de p. 15), voldria, en primer lloc, remarcar encara la clara associació que molts d'ells reconeixen entre la irrealitat i una subordinada condicional. Així, alguns consideren que el potencial de passat esdevé irreal gràcies a una condició que no s'ha complert o no es compleix; vegeu, p.e., SCHWYZER, E. - DEBRUNNER, A. *Griechische Grammatik. II. Syntax und syntaktische Stilistik* (München 51988), p. 346; KÜHNER, R. - GERTH, B. *Ausführliche Grammatik der griechische Sprache. Satzlehre* (Leverkussen 41955, rp. de 1897), p. 214; CHANTRAINE, P. *Grammaire homérique. II. Syntaxe* (Paris 1953), p. 226-227. Cf., també, MUÑOZ VALLE, I. «Las oposiciones entre el optativo y el indicativo modal en griego antiguo y tres pasajes de la *Odisea*», *Emerita* 38 (1970), esp. p. 102-103, amb n. 4, on fa un comentari específic sobre aquest tema a partir de les opinions dels autors anteriors; diu: «El indicativo modal, al subrayar la posibilidad en el pasado, tendió a encarecer la idea de la no realización, pero no por sí mismo, sino por "contaminación" con la idea de irrealidad contenida en la prótasis condicional expresa o tácita» (p. 102). La síntesi és bona, però hi trobo a faltar, i això és el que voldria comentar breument en segon lloc, major claredat en la distinció entre potencial de passat i irreal i en l'aproximació al procés que fa possible la mútua influència entre pròtasi i apòdosi. És un comentari que faig en general, però que es pot concretar

textos es presenta un dubte raonable sobre la presència, almenys sobreentesa, o absència d'alguna pròtasi, haurem de dubtar entre l'expressió de la irrealitat i de la potencialitat de passat, per part d'äv + temps passat d'indicatiu en el context corresponent, o bé haurem de decantar-nos, amb matisos, per una de les dues. Això succeeix en molts pocs textos de Sòfocles i ho comentarem en cada cas. Per facilitar aquesta reflexió, suggerirem, sempre que calgui perquè no sigui evident, una possible pròtasi sobreentesa de cada apòdosi d'aquest apartat.

a) äv + aorist, amb pròtasi sobreentesa

En aquest primer grup tenim els casos en què l'apòdosi duu el verb en aorist d'indicatiu. La pròtasi està sobreentesa en l'expressió general del context; hi és clarament amb el seu valor irreal, que fa que la inicial potencialitat de passat de la clàusula —que, gràcies a ella, esdevé apòdosi— resulti irrealitat.

El primer subgrup inclou simplement textos irreals de passat. Entren en aquest subgrup tots els casos que no tenen cap verb o expressió especial que calgui destacar. N'hi ha, en principi, dos casos. El primer text és de l'*Àjax* i és d'estructura molt senzilla; la pròtasi sobreentesa podria ser d'aquest tipus: «*si haguessin continuat les circumstàncies d'aleshores*»⁹. El segon text és de l'*Electra* i també molt

---

arran del darrer autor citat, d'altra banda competent i bon coneixedor del tema. No s'hi val, p.e., per part de MUÑOZ VALLE (a.c., n. 4 de p. 103) —de qui certament valoro la capacitat de síntesi i una visió crítica dels problemes que no tothom té—, queixar-se que Schwyzer proposi els mateixos passatges com a exemples de potencials de passat i com a exemples d'irreal i titllar-lo, per tant, de confús, sense cercar alhora d'aclarir més aquesta confusió descoberta. Hem de reconèixer que els grans mestres de la gramàtica grega potser no han aprofundit prou algunes qüestions; però, després de la crítica, cal intentar oferir solucions i altres reflexions que obrin nous camins. Des d'aquí estem ara intentant cercar alguns camins aclaridors i confiem que les aportacions d'altres estudiosos ens ajudaran a anar trobant bones sortides. Per concloure finalment el tema concret de la confusió esmentada, afegiria, com dic en el text, que alguns casos concrets poden ser dubtosos, però certament són molt pocs; si s'aplica bé el que hem exposat del context i de la influència mútua entre pròtasi i apòdosi, els dubtes són escassos, com ho demostrarem aquí mateix tot seguit comentant els textos de Sòfocles. Deixo per una altra ocasió la revisió dels casos confusos, almenys aparentment, que poden presentar, p.e., Schwyzer, i també altres autors igualment grans especialistes, tots ells relativament recents, com Humbert o Chantraine.

9. En la traducció d'aquest text hi ha uns punts suspensius entre parèntesis. Per tal d'aclarir el significat de les diverses utilitzacions dels punts suspensius i dels parèntesis, tant en els textos originals grecs com en les traduccions, assenyalaré a continuació els criteris que he fet servir en la seva utilització, no només en aquest tercer article, sinó també al llarg de l'elaboració completa dels altres dos primers articles:

... indica que s'ha omès un fragment posterior que completa el sentit o que no s'ha inclòs, en la traducció, tan sols un simple matis al final, de poca importància o bé que en el text grec o en la traducció (segons els editors o el traductor, respectivament) resta suspès el sentit o, per contra, que el sentit resulta fortament dependent, sintàcticament, del sentit del vers anterior, que textualment no és citat (vers entès en un sentit ampli, equivalent a vers o a *colon*)

(...) indica que s'ha omès un fragment intermedi (encara que, en la traducció, correspongui a un fragment anterior o posterior del text grec) o bé, que s'ha omès un fragment anterior, del mateix vers (o *colon*), que completa el sentit o que tan sols no s'ha inclòs al principi, en el text grec, la primera part del vers (o *colon*), excepte si aquí hi ha un tall clar del sentit

senzill d'estructura. És un dels pocs casos, però, en què es manifesta el dubte que més amunt comentàvem. El context, d'entrada, no sembla irreal, sinó més aviat potencial de passat¹⁰; no sembla que hi hagi cap pròtasi capaç de convertir en contrari a la realitat el «*mai no hauria esperat*» de l'aparent apòdosi¹¹. Ho confirma, almenys en part, el fet que l'única pròtasi irreal que admet és concessiva, del tipus: «*encara que hi hagués pensat*», però, precisament pel fet de ser concessiva, no implica una influència mútua amb l'apòdosi, la qual roman invariable, fins i tot reforçada en la seva no irrealitat, quan es fa manifesta la irrealitat de la pròtasi («*no hi vaig pensar; doncs encara menys no hauria esperat...*»)¹². Arribats en aquest punt, veig molt semblant aquest text a OC, 0748as i PH, 0869ss, analitzats en el primer article com a potencials de passat. Crec, per tant, que és millor rectificar i assignar el text que ens ocupa (EL, 1281) al subgrup 2.2¹³; malgrat tot, ara el deixem aquí perquè és un subgrup molt proper, del qual només el separen exigències molt matisades del context¹⁴:

AI, 0411 (0410-0412)

φωνεῖν, ἃ πρόσθεν οὗτος οὐκ ἔτη ποτ' ἄν.

dir (...) paraules a què ell mateix fins ara no s'hauria pas atrevit.

EL, 1281 (1280-1283)

{HA.} Ἦ φίλ' [Ῥ/φίλοι], ἐκλυον ἄν ἐγὼ οὐδ' ἄν ἥλιος' αὐδάν'

ELECTRA. — *Oh estimat meu (estimades), he escoltat una expressió que mai no hauria esperat.*

El segon subgrup és molt semblant a l'anterior, però té la particularitat que el verb de l'apòdosi és de voluntat o desig, la qual cosa convida a entendre més aviat la pròtasi sobreentesa del tipus, aproximadament, de: «*si hagués pogut / si pogués*»,

(/) traducció alternativa, a partir del mateix text o d'acord amb una lliçó variant

( ) traducció d'un mot o petit fragment omès en la citació textual del(s) vers(os) grec(s), o bé, sobreentès

(*cursiva*) addició feta a la traducció (o al text grec) per tal d'aclarir-ne el sentit

/ — canvi de personatge en la traducció, si no s'ha optat pel punt i a part

10. Així ho considera també KAMERBEEK, J.C. *The plays... V. The Electra* (Leiden 1974), p. 169. Cf., així mateix, GOODWIN, W.W. *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb* (London 1889), §245.
11. Evidentment, això ho marca el context, de la trobada entre els dos germans... En altres circumstàncies, una frase molt semblant o, potser, la mateixa frase, podria ser perfectament irreal de passat.
12. Crec que la prova amb la possibilitat d'una pròtasi concessiva ajuda molt a discernir aquesta qüestió, però sempre com a prova confirmatòria del que ja s'ha de procurar veure per context, no com a prova única.
13. Vegeu CORS I MEYA, J., a.c. (I), *Faventia* 15/1 (1993) 22-23. D'altra banda, considero que no caldria canviar l'assignació, fins i tot en circumstàncies de context molt semblants, si la pròtasi concessiva fos explícita; però en un cas com aquest, en què l'única pròtasi que hi escau és una pròtasi de tan poques conseqüències irrealis com una pròtasi concessiva que, a més, s'ha de sobreentendre, em sembla millor o no sobreentendre res o, en tot cas, sobreentendre la concessiva sense que tanmateix això impedeixi el canvi d'assignació.
14. Cf. el que hem dit més amunt sobre el context (en la nota 11), propi d'aquestes circumstàncies concretes del nostre text.

o bé, «*si ho hagués sabut / si ho sabés*». Els dos primers textos, de l'*Edip Rei* i del *Filoctetes*¹⁵, són irreal de passat, el tercer, de *Les traquíniies*, irreal de present, per a la qual cosa ja sabem que la presència d'aorist en l'apòdosi no és cap obstacle¹⁶. Tots tres textos tenen infinitius completius del verb de voluntat o desig. El segon text, a més, té un participi completiu depenent de l'infinitiu. I el tercer text, que té tres infinitius completius, va acompanyat alhora per dos participis subordinats, l'un de la primera oració d'infinitiu amb la funció de predicat del subjecte, i l'altre subordinat adverbial de l'oració del segon infinitiu:

OT, 1348 (1347-1349)

ὤς [^{PDW}/ὤς] σ' ἤθελῃσα μηδαμὰ γνῶναί ποτ' ἄν.
Com hauria volgut no haver-te conegut mai!

PH, 0427a (0426-0428)

(...) ^Dτῶν αὐτῶν ἄνδρ' [^D/αὐτῶς δεῖν'] ἔλεξας^D [^P/ἔξεδειξας]
 οἷν ἐγὼ \ ἤκιστ' ἄν ἤθελῃσ' ὀλωλότοι κλύειν.
m'has parlat d'aquests dos homes (/ de dues coses terribles / m'has mostrat aquests dos), dels quals jo de cap manera hauria volgut saber que estaven morts.

TR, 0734ss (0734-0737)

(...) ὤς ἄν ἐκ τριῶν σ' ἔν εἰλόμην, / ἣ μηκέτ' εἶναι ζῶσαν, ἣ
 σεσωσμένην [^{PDW}/σεσωσμένην] \ ἄλλον κεκλήσθαι μητέρ', ἣ λῶους
 φρένας \ (...) ἀμείψασθαι ποθεν.
com m'estimaria més una de tres coses pel que fa a tu: o que ja no estiguessis viva, o que, viva, fossis anomenada mare d'un altre, o que d'algun lloc haguessis aconseguit a canvi uns sentiments millors ...

b) ἄν + imperfet, amb pròtasi sobreentesa

En aquest segon grup comptem amb els casos en què l'apòdosi duu el verb en imperfet d'indicatiu. Com ja hem dit en el primer grup, la pròtasi està sobreentesa en l'expressió general del context; hi és amb el seu valor irreal, que fa que la inicial potencialitat de passat de la clàusula —que, gràcies a ella, esdevé apòdosi— resulti irrealitat, amb una clara influència mútua entre pròtasi i apòdosi.

15. Aquesta nota vol ser complementària de les indicacions donades anteriorment sobre la interpretació de les lliçons variants. En algun cas, com succeeix precisament en el text que comentem de PH, 0427a, la lectura i la lliçó variant, a més d'anar en negreta i en cursiva, respectivament, ambdues van subratllades.

D'altra banda, pel que fa al text de l'*Edip Rei*, vegeu, p.e., KAMERBEEK, *The plays... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 246, on apunta que tant aquest text com el que aquí presentem com a tercer del subgrup (TR, 0734ss) expressen un desig irrealitzable. És una possibilitat complementària d'interpretació que, en graus diferents, pot aplicar-se a tots tres textos d'aquest subgrup i als quatre del proper subgrup 6.b.2; naturalment, a causa del significat del verb de l'apòdosi.

16. Cf. el nostre segon article, a.c. (II), *Faventia* 17/2 (1995) 20. Vegeu, també, KAMERBEEK, *The plays ... II. The Trachiniae* (Leiden 1959), p. 162-163, on defensa enèrgicament que la referència és al present, per context.

El primer subgrup inclou un sol text, que sembla irreal i té un valor ambivalent. Es tracta del text d'un fragment d'*Els rastrejadors*. Haig d'afegir de seguida, però, que crec que es tracta d'un altre cas dubtós. Com en el cas d'EL, 1281, el context sembla més aviat potencial de passat; igualment, crec que no hi ha cap pròtasi capaç de transformar en contrari als fets l'expressió «*jo no hagués cregut mai*» de l'aparent apòdosi. A més, l'única pròtasi que sembla admetre és també només la concessiva, del tipus: «*encara que hi hagués pensat*». Pels mateixos motius, doncs, que en el cas esmentat, crec que el millor, ara igualment, és rectificar i assignar el nostre text (0314, 015ss) també al subgrup 2.2. Amb tot, el continuarem deixant aquí, perquè aquest subgrup 6.a.1 és alhora molt proper de l'altre, del qual a penes el separen exigències, potser intercanviables, del context. Pel que fa a l'estructura, té una completiva d'infinitiu que, al seu torn, inclou un altre infinitiu subordinat, complement explicatiu:

0314, 015ss (015-017)

(...) ἐ[γ]ὼ οὐκ ἄν ὠπόμην / [οὐτ' ἄ]ν θεῶν τινα['] οὐτ' ἐφημ[ι]έρω
βροτῶν \ [δρα]σ[α]ί τόδ' ἐργ[ον ...] πρὸς τόλμαν πεσεῖν.

(...) *jo no hagués cregut mai que cap [ni] dels déus [ni dels ef]imers mortals arribés fins a l'ardidesa de [dur a ter]me aquesta empre[sa].*

El segon subgrup el componen quatre casos, tots ells, com els casos del segon subgrup del grup anterior, amb la particularitat que el verb de l'apòdosi és de voluntat o desig, la qual cosa també convida a entendre més aviat la pròtasi sobreentesa del tipus, aproximadament, de: «*si hagués pogut / si pogués*», o bé, «*si ho hagués sabut / si ho sabés*». El primer text és de l'*Àjax*¹⁷, el segon, de l'*Edip Rei*, i els dos últims, del *Filoctetes*. Tots són senzills d'estructura, sobretot els dos últims, simplement amb una completiva d'infinitiu. El primer també duu una completiva d'infinitiu, concretament l'infinitiu aorist de τυγχάνω, però acompanyat, a més, per un participi predicatiu, present. El segon, en canvi, és diferent en la seva senzillesa, ja que el verb de voluntat o desig no és el verb personal acompanyat de l'ἄν, sinó un participi subordinat adverbial complement de l'objecte indirecte, que queda, doncs, a través d'ell estretament lligat, amb una mena de frase verbal, amb el verb principal ἦν; precisament, la pròtasi sobreentesa d'aquest segon text és potser l'única que hauria de ser diferent i dir, més o menys: «*si hagués estat en el teu lloc*». A part, els dos primers textos, sobretot el primer, són ambivalents; els altres dos són irreals de passat:

AI, 0088 (0087-0089)

{ΟΔ.} Μένομι' ἄν ἤθελον δ' ἄν ἐκτὸς ὧν τυχεῖν.

ULISSES.— *Hi restaré, però voldria (/hauria volgut) estar en un altre lloc.*

OT, 1356 (1355-1357)

{ΧΟ.} Θέλονται κάμοι τοῦτ' ἄν ἦν.

EL CORIFEU.— *Jo també ho hauria desitjat.*

17. Vegeu, p. e., KAMERBEEK, *The plays... I. The Ajax* (Leiden 1953), p. 36, on proposa una pròtasi sobreentesa i comenta que equival a un desig irrealitzable.

PH, 1239 (1238-1240)

{ΟΔ.} Ἀρχὴν κλύειν ἄν οὐδ' ἅπαξ ἐβουλόμην.

ULISSES.— *Per començar, ni una vegada no te 'ls hauria volgut sentir.*

PH, 1278s (1277-1279)

{ΝΕ.} Ἄλλ' ἤθελον μὲν ἄν σε πεισθῆναι λόγοις

ἐμοῖσιν· εἰ δὲ μή τι πρὸς καιρὸν λέγων

NEOPTOLEM.— *Hauria volgut que et convencessis per les meves raons. Però si no (estic) dient res oportunament ...*

c) άν + aorist, amb pròtasi sobreentesa i implícita en una expressió concreta del context

Aquest grup i el següent, que es distingeixen només per l'aorist d'indicatiu o l'imperfet de l'apòdosi, presenten una novetat remarcable: si bé la pròtasi està sobreentesa com en els casos anteriors, ara, a més, la trobem implícita en una expressió concreta del context. En principi, doncs, no caldrà explicitar-les perquè el seu contingut normalment és prou clar.

El primer subgrup té la pròtasi implícita en un sintagma preposicional o en un complement predicatiu. El componen tres textos, el primer de l'*Àjax*, el segon de l'*Edip Rei* i el tercer de l'*Electra*. Els dos primers tenen la pròtasi implícita en un sintagma preposicional tan clar que gairebé podem dir que es tracta ja de la pròtasi, només amb la conjunció condicional sobreentesa i també el verb, que és el mateix que el de l'apòdosi¹⁸. El tercer, amb la pròtasi implícita en un predicatiu del subjecte, és també un text d'estructura senzilla; a més, pertany al mateix context, i és el text immediatament anterior, d'un altre, potencial de passat, que varem analitzar en el primer article¹⁹:

18. Cf., p.e., KAMERBEEK, *The plays... I. The Ajax* (Leiden 1953), p. 189; *IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 261-262.

19. Cf. a.c. (I), *Faventia* 15/1 (1993) 24. És el text EL, 1320s, el primer del subgrup 2.3.

D'altra banda, hem d'afegir aquí, en qualitat de nova assignació d'un text que ja havíem analitzat en el primer article acabat d'esmentar (a.c., p. 23), el text de l'*Àjax* ΑΙ, 0182ss, ja que en una segona revisió sembla potser més aviat irreal de passat que no pas potencial de passat. És el cas invers als dos que hem comentat més amunt; tots tres són els únics casos dubtosos que hem trobat. Aquest el col·loquem aquí, complementàriament, perquè sembla ser irreal per context i amb una pròtasi sobreentesa i implícita en l'expressió adverbial φρενόθεν; a més, el verb de l'apòdosi és un aorist, com en aquest subgrup. L'estructura és senzilla: l'άν acompanya un aorist d'indicatiu i el subjecte té un participi complement predicatiu, present. Cal recordar, però, que la lectura de l'έν no prové dels manuscrits, sinó que és lectura d'un filòleg; crec, tanmateix, que és defensable perquè respecta el context; en aquest cas, al capdavant, la recull un editor, Dawe, el mateix filòleg que l'ha proposada:

ΑΙ, 0182ss (0182-0185)

Οὐ ποτε [FDW/οὐποτε] γὰρ [D/τᾶν DAWE] φρενόθεν γ' ἐπ' ἀριστερά,

παῖ Τελαμῶνος, ἔβας / τόσσον ἐν ποίμναις λίτνων·

Perquè mai, si hagués estat per propi impuls, fill de Telamó, no hauries anat talment fora de raó, que caiguessis sobre uns ramats.

AI, 0950 (0949-0951)

{TE.} Οὐκ ἂν τάδ' ἔσθη τῆδε, μὴ θεῶν μέτα.

TECMESSA.— *Les coses no estarien d'aquesta manera, si no hi hagués hagut la intervenció dels déus.*

OT, 1456s (1455-1457)

μήτ' ἄλλο πέρσαι μηδέν· οὐ γάρ ἂν ποτε
θνήσκων ἐσώθην, μὴ τί τω δεινῷ κακῷ.*ni res de semblant no em destruirà; perquè jo no hauria estat salvat aleshores, quan moria, si no hagués estat per a algun horrible infortuni.*

EL, 1320as (1319-1321)

ἄρχ' αὐτὸς ὥς [D/ὦν] σοι θυμός· ὥς ἐγὼ μόνη
οὐκ ἂν δυοῖν ἤμαρτον· ἢ γάρ ἂν καλῶς / ἔσωσ'...*tu mana com vulguis. Que, si jo hagués estat sola, no hauria pas errat una d'aquestes dues coses: o podia haver(-me) salvat amb glòria ...*

El segon subgrup duu la pròtasi implícita en una expressió prèvia de desig irrealitzable, o bé irreal de passat. Hi trobem tres casos: el primer text és de l'*Electra*, i els altres dos, un a continuació de l'altre, de l'*Edip Rei*. El primer text té una estructura molt senzilla i és evident el sentit de la pròtasi implícita. Els altres dos textos pertanyen al mateix context: són dos aoristos coordinats amb un sol ἂν, si s'accepta la lectura dels manuscrits, o cadascun amb un ἂν, si s'admet la correcció de Heimsoeth —que no recull cap dels quatre editors—; el segon d'aquests textos duu una subordinada de relatiu. La pròtasi està implícita en els versos immediatament anteriors (de fet, OT, 1349-1356), on hi ha un encavalcament de desig irrealitzable amb dos irreals de passat, tot centrat en aquests irreals, sobretot en la primera pròtasi explícita (expressada pel participi θανών): «tant de bo ... si hagués mort aleshores ... ho hauria desitjat».

EL, 1022a (1021-1023)

εἶθ' ὄφελος τοιάδε τὴν γνώμην πατρὸς
θνήσκοντος εἶναι πάντα γ' [PDW/πᾶν γάρ] ἂν κατειργάσω.*Tant de bo haguessis tingut aquest propòsit quan el pare moria. Ho hauries dut a terme tot.*

OT, 1357ss (1357-1359)

{OI.} Οὐκουν πατρός γ' ἂν φονεὺς / ἦλθον, οὐδὲ νυμφίος
βροτοῖς ἐκλήθην ὦν [/ <ἂν> ὦν HEIMSOETH] ἔφυν ἄπο.*EDIP.*— *No hauria arribat a ser l'assassí del meu pare, ni hauria estat anomenat pels mortals nuvi d'(aquella) a qui dec la vida!*

OT, 1359aa (1357-1359)

{OI.} Οὐκουν πατρός γ' ἂν φονεὺς / ἦλθον, οὐδὲ νυμφίος
βροτοῖς ἐκλήθην ὦν [/ <ἂν> ὦν HEIMSOETH] ἔφυν ἄπο.*EDIP.*— *No hauria arribat a ser l'assassí del meu pare, ni hauria estat anomenat pels mortals nuvi d'(aquella) a qui dec la vida!*

El tercer subgrup està compost pels casos que contenen la pròtasi implícita en una oració coordinada anterior. Són quatre textos. El primer i el segon corresponen a l'*Edip a Colonos*; els altres dos, a l'*Edip Rei*. En tots ells és molt manifest el sentit de la pròtasi implícita en l'oració precedent. El segon, tercer i quart, a més, tenen una estructura molt senzilla. El primer consta d'un aorist i un imperfet coordinats, acompanyats d'un sol äv; i en l'oració de l'aorist hi ha un participi subordinat adverbial. El valor d'aquest primer text és potser ambivalent, però predomina més el valor d'irreal de passat, tant pel que fa a l'aorist com a l'imperfet. El valor dels altres tres textos és irreal de passat:

OC, 0098as (0097-0101)

ἐξήγαγ' εἰς τόδ' ἄλσος· οὐ γάρ ἄν ποτε

(...) ὑμῖν ἀντέκυρσ' ὄδοιπορῶν,

(...) κάπῃ σεμνὸν ἐξόμην / βᾶθρον τόδ' ἀσκέπαρον.

m'hagi conduït fins en aquest bosc sagrat. Sense això, no us hauria trobat mai (...)
en el meu camí (...); mai no m'hauria assegut en aquest venerable graó sense des-
bastar.

OC, 0126as (0125-0127)

ἔγχωρος· προσέβη γὰρ οὐκ / ἄν ποτ' ἀστιβές ἄλσος ἐς

τᾶνδ' ἀμαϊμακετᾶν κορᾶν,

(no) és del país; perquè mai no hauria entrat dins el bosc sagrat de les verges
invencibles

OT, 0318a (0317-0319)

λύη [^P/λύει] φρονοῦντι· ταῦτα γὰρ καλῶς ἐγὼ

εἰδὼς διώλεσ'· οὐ γάρ ἄν δεῦρ' ἰκόμην.

(no) fa (profit) al qui coneix! Jo ho sabia ben bé i ho he oblidat; altrament, no
hauria pas vingut aquí!

OT, 0434a (0433-0435)

{OI.} Οὐ γάρ τί σ' ἤδη μῶρα φωνήσοντ', ἐπεὶ

σχολῆ σ' [^D/γ'] ἄν οἴκους τοὺς ἐμοὺς ἐστειλάμην.

EDIP.— No sabia que haguessis de dir insensateses; si no, difícilment t'hauria fet
venir a casa meva.

d) äv + imperfet o plusquamperfet, amb pròtasi sobreentesa i implícita en una expressió concreta del context

Aquest quart grup és paral·lel al tercer, com ja hem comentat abans; remetem, doncs, al que aleshores hem posat en relleu, tot remarcant que l'única diferència rau en el fet que ara l'apòdosi duu el verb en plusquamperfet o imperfet.

El primer subgrup comprèn semblantment els casos que tenen la pròtasi implícita en un sintagma preposicional o en el mateix predicat de l'apòdosi. Hi ha dos textos. El primer és d'un fragment d'*Els esciris* i duu l'apòdosi en plusquamperfet; la pròtasi es troba implícita en l'expressió δακρύων χάρις. El segon text és de l'*Edip Rei*; el predicat conté una idea de conveniència, cosa que no només com-

porta implícita la pròtasi, sinó que hauria de ser un cas especial sense ἄν de que tractarem després i, per tant, crec que és innecessària per aquest motiu la correcció de Porson afegint l'ἄν, que, d'altra banda, no recull en el seu text cap dels quatre editors. La pròtasi sobreentesa i implícita pot ser, aproximadament, d'aquest tipus: «*si cerquessis el que et convé*». L'estructura de l'apòdosi està composta per dos participis coordinats entre si, contraposats per una comparació, que fan la funció de participis subordinats adverbials. En ambdós textos, es tracta d'irreals de present.

0557, 006s (005-007)

κάμοι γὰρ ἂν πατήρ γε δακρύων χάριν
ἀνήκτ' ἂν εἰς φῶς

Ja que en aquest cas també el meu pare, (si) gràcies a les llàgrimes (fos possible), retornaria a la llum.

OT, 1368 (1367-1369)

κρείσσων γὰρ ἦσθα [-ἦσθ' <ἄν> PORSON] μηκέτ' ὦν ἡ ζῶν τυφλός.

Seria millor que ja no existissis que no pas viure cec.

El segon subgrup porta la pròtasi implícita en una expressió prèvia final, o bé en una expressió irreal de passat. El componen dos textos. El primer és de l'*Ajax* i el segon, de l'*Electra*. Les estructures són senzilles i el sentit de les pròtasis ben manifest. El primer té el valor d'irreal de passat i el segon és ambivalent o, potser millor, irreal de present amb un sentit intemporal, propi de l'aspecte d'acció pura i simple de l'aorist; aquí tenim l'imperfet d'εἰμί, però ja sabem que pot considerar-se equivalent a l'aorist:

AI, 0534a (0533-0535)

{TE.} Μή σοί γέ που δύστηνος ἀντήσας θάνοι.

{AI.} Πρέπον γέ τᾶν ἦν δαίμονος τοῦμοῦ τόδε.

TECMESSA.— *No fos que, si et topava, morís, el desgraciat.*

AJAX.— *Això hauria estat ben digne del meu destí.*

EL, 1507aa (1505-1507)

^D[Χοῖν δ' εὐθύς εἶναι τήνδε (...) δίκην, / ὅστις (...) θέλει

{^{PW}/θέλοι}, \ κτείνειν· τὸ γὰρ πανοῦργον οὐκ ἂν ἦν πολὺ.]^D

Aquest hauria d'haver estat (de ser) el càstig immediat (...), per al qui vol (/volia) (...): la mort! Els malvats no abundarien tant.

El tercer subgrup inclou els casos que duen la pròtasi implícita en una oració coordinada, o en la principal, anteriors. N'hem trobat quatre casos. El primer text és de l'*Electra*; el segon, de l'*Edip a Colonos*; el tercer, de l'*Edip Rei*, i el quart, de l'*Electra*. Els tres primers són senzills d'estructura; el segon consta de dos imperfets coordinats, amb un sol ἄν. El primer té el valor d'irreal de passat, i el segon i el tercer, d'irreal de present²⁰. El quart text és diferent; d'entrada l'ἄν és una correcció de Nauck, no recollida per cap dels quatre editors, tot i que és acceptable perquè

20. Pel que fa al primer text, cf. KAMERBEEK, *The plays... V. The Electra* (Leiden 1974), p. 57, on comenta que en aquest context, seguit d'irreal, ἐπεὶ (com γὰρ) equival a 'perquè altrament', és a

és força coherent amb el context. L'estructura no és complexa: té una completiva d'infinitiu, que duu un participi subordinat adverbial que concorda amb el subjecte. Ara bé, el que no està prou clar és el valor: pot ser irreal de passat, però podria ser també potencial de passat, general, és a dir, iteratiu; prefereixo la primera opció:

EL, 0323 (0322-0324)

{HA.} Πέποιθ', ἐπεὶ τᾶν οὐ μακρὰν ἔζων ἐγώ.

ELECTRA.— *Hi confio: perquè altrament no hauria viscut tant.*

OC, 0146as (0144-0148)

{OI.} Οὐ πάνυ μοίρας εὐδαιμονίαισι / πρώτης (.. / ..) οὐ γὰρ

ἂν ᾧδ' ἄλλοτρίοις ἢ ὄμμασιν εἶρπον, / κατὰ μικροῖς μέγας ὤρμουν.

EDIP.— *(Algú que) no és per a considerar-lo feliç per una sort excel·lent (...): no m'arrossegaria així amb els ulls d'un altre, ni ancoraria en petits, gran com sóc.*

OT, 0082s (0081-0083)

{IE.} Ἄλλ' εἰκάσαι μὲν {mss. /εἰκάσαιμι ἂν mss.}, ἡδύς οὐ γὰρ ἂν κάρα \ πολυστεφής ᾧδ' εἶρπε παγκάρπου δάφνης.

EL SACERDOT.— *Pel que sembla (Ipsc conjecturar que) (ve) alegre; si no, no aniria amb el cap coronat així d'un llorer cobert de fruits.*

EL, 0517s (0516-0518)

Οὐ γὰρ πάρεσθ' Αἴγισθος, ὅς σ' ἐπιείχ' αἰεὶ [-ἐπιείχεν ἂν NAUCK]
μή τοι θυραΐαν γ' οὔσαν αἰσχύνειν φίλους;

Ja que Egist no hi és, que t'hauria retingut (I sempre et retenia) d'estar fora i bescantar els teus.

e) ἄν amb ἀπόδοσι sobreentesa

Amb aquest darrer grup acabem el tema de les parts sobreenteses. Ara correspon considerar els pocs casos en què la que resulta sobreentesa és l'apòdosi. La pròtasi en aquests casos acostuma a ser normal, amb temps passat d'indicatiu o participi, o bé, és expressada per mitjà d'una oració nominal. Tenim dos textos. El primer és de l'*Electra* i el segon, del *Filoctetes*²¹. L'estructura del primer és molt senzilla;

dir, introdueix, gairebé fent explícita, la pròtasi. Això val, almenys, per als tres primers textos d'aquest subgrup. Ara bé, si volem ser més exactes, tanmateix hem de dir no que va seguit d'irreal, sinó que va seguit de potencial de passat, que precisament esdevindrà irreal per mitjà de, i juntament amb, la pròtasi.

21. Dins d'aquest grup hem de citar també un altre text, ja analitzat en el segon article (cf. a.c. II, *Faventia* 17/2, 1995, p. 29), subgrup 4.b.1:

AN, 0910a (0908-0910)

πόσις μὲν ἂν μοι κατθανόντος ἄλλος ἦν,
καὶ καὶς ἀπ' ἄλλου φωτός, εἰ τοῦδ' ἤμπλακον

De marit, mort el meu, jo en podia haver tingut un altre, i un fill d'un altre home, si del meu hagués estat privada.

Aquí s'ha de fer notar que en el vers 910 no només es troba sobreentès el verb de l'apòdosi, sinó també l'ἄν.

la pròtasi està expressada per mitjà d'un participi. El segon té un participi subordinat adverbial que acompanya l'objecte del verb sobreentès de l'apòdosi; aquest text és la continuació d'un altre analitzat en el segon article²². La pròtasi és una oració nominal o, també, una oració amb el verb sobreentès, que podria ser el mateix de l'apòdosi. El valor d'ambdós textos és el d'irreals de present:

EL, 0365a (0364-0366)

βόσκημα· τῆς σῆς δ' οὐκ ἐρῶ τιμῆς **τυχεῖν** [^{PW}/λαχεῖν],

οὐδ' ἄν σύ, σώφρων γ' οὔσα. Νῦν δ' ἐξὸν πατρὸς ...

la pastura (...) No desitjo obtenir els (ser participi dels) teus honors; ni ho desitjaries tu, si fossis assenyada. Però ara, podent (ser dita filla) d'un pare ...

PH, 0948a (0947-0949)

εἶδωλον ἄλλως· οὐ γὰρ ἄν σθένοντά γε

εἰλέν μ'· ἐπεὶ οὐδ' ἄν ᾧδ' ἔχοντ', εἰ μὴ δόλω.

un fantasma va! Poc s'hauria apoderat de mi, estant jo fort: perquè ni així (podria /hauria pogut), estant com estic, si no ho (fes /hagués fet) per l'astúcia.

7. *Av com a indicador de potencialitat general de passat, és a dir, indicador de fets repetits en el passat: ἄν iteratiu

Aquest nou gran apartat introdueix un tema de vegades poc tractat, però del qual hom reconeix clarament el lloc que li correspon al costat de la potencialitat de passat. Sòfocles ens ofereix uns quants exemples d'ἄν iteratiu, sobretot en el *Filoctetes*²³.

a) ἄν + aorist d'indicatiu

El primer grup duu el verb en aorist d'indicatiu. N'he trobat un sol cas i la seva interpretació és ambivalent en part, ja que també es podria interpretar simplement com a potencial de passat²⁴. El text és del *Filoctetes*. Té una completiva d'infinitiu i una subordinada de relatiu amb optatiu oblic²⁵:

22. Cf. a.c. (II), *Faventia* 17/2 (1995) 28. Es tracta de PH, 0947s, amb la pròtasi expressada per mitjà d'un participi.

23. Sobre l'iteratiu, desenvolupat a partir del potencial de passat, però entès no de manera singular, sinó general, que indica acció repetida i que apareix per primera vegada amb Heròdot, vegeu, p.e., GOODWIN, W.W., *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb* (London 1889) §162, 249. Cf., d'altra banda, els autors citats a la bibliografia a què hem fet referència més amunt, a la nota 3, que tracten en el seu lloc suficientment d'aquest tema en les seves síntesis gramaticals, tant les generals com les més específiques. Pel que fa a Sòfocles, vegeu sobretot MOORHOUSE, A.C. *The syntax of Sophocles* (Leiden 1982), p. 189 i 194.

24. Cf. el primer dels tres articles, citat més amunt, a la nota 1: a.c. (I), *Faventia* 15/1 (1993), n. 25 de p. 26, on ja plantejàvem la doble possibilitat d'interpretació d'aquest text, bé que ja dèiem que era preferible la iterativa.

25. Pel que fa a l'ús de l'aorist en un text iteratiu, cf. KAMERBEEK, *The plays... VI. The Philoctetes* (Leiden 1980), p. 81, on recorda que l'aorist marca per ell mateix cada moment, i l'ἄν, la freqüència d'aquests moments; i MOORHOUSE, o.c. (Leiden 1982), p. 194, on comenta que l'aorist es refereix aquí a l'aspecte puntual de l'opció, tal com era feta cada vegada. Ambdós, evidentment,

PH, 0443as (0442-0444)

(...) Θεοσίτης τις ἦν, / ὅς οὐκ ἂν εἴλετ' εἰσάπαξ εἰπεῖν ὅπου
μηδεὶς ἐφῆ· τοῦτον οἶσθ' εἰ ζῶν κυρεῖ;

hi havia un tal Tersites, que no solia (/podia) accontentar-se (/s'hauria accontentat) mai de parlar una sola vegada, quan (/encara que) ningú no li ho permetia (/permetés). Saps si és viu?

b) ἄν + imperfet d'indicatiu

El segon grup és més nombrós; el verb està en imperfet d'indicatiu, potser un temps més immediatament adequat per a indicar la repetició.

Un primer subgrup, el componen cinc textos del *Filoctetes* que són clarament iteratius. El primer inclou un imperfet i un aorist coordinats, acompanyats d'un sol ἄν; l'oració de l'aorist té un participi subordinat adverbial. El segon té també un participi subordinat adverbial i comprèn una oració subordinada de relatiu amb optatiu oblic; a més, duu l'ἄν repetit. El tercer té així mateix un participi subordinat adverbial; d'altra banda, inclou una pròtasi condicional real en imperfet, que duu dos infinitius completius, amb un participi absolut, naturalment subordinat adverbial. El quart té igualment un participi subordinat adverbial, i comprèn dues oracions subordinades adverbials amb optatiu oblic²⁶. El cinquè té també un participi subordinat adverbial; s'ha d'advertir que l'ἄν no és una lectura dels manuscrits, sinó una correcció de Hermann, acceptada en el seu text per l'edició de Lloyd-Jones - Wilson; em sembla acceptable per context, sobretot perquè aquí l'imperfet sol ja té, com altres vegades, un clar caràcter iteratiu:

PH, 0295ss (0295-0297)

εἶτα πῦρ ἂν οὐ παρῆν, / ἄλλ' ἐν πέτροισι πέτρον ἐκτριβῶν, μόλις
ἔφην' ἄφαντον φῶς, ὃ καὶ σῶζει μ' αἰεί.

I amb tot no tenia foc, però fregant una pedra contra altres pedres, amb dificultat vaig fer sortir cada vegada la llum oculta, que precisament sempre m'està salvant.

PH, 0290as (0289-0292)

(...) ὃ μοι βάλαι / νευροσπαδῆς ἄτρακτος, αὐτὸς ἂν τάλας
εἰλυόμεν, δύστηνον ἐξέλκων πόδα, / πρὸς τοῦτ' ἄν

sempre que la meua fleixa llançada amb l'arc feria, jo mateix m'arrossegava, pobre de mi!, remolcant el pobre peu, cap a la presa.

consideren el text iteratiu, de la qual cosa Moorhouse troba una confirmació en la presència de l'optatiu oblic, expressiu de freqüència en el passat; Kamerbeek, al seu torn, si bé considera el text preferentment iteratiu, admet, però, que també es pot interpretar com a potencial de passat. D'altra banda, sobre aquest text i algunes de les qüestions que hem comentat, vegeu finalment l'obra de referència ja esmentada de GOODWIN (London 1889), §162, 249.

26. Cf. MOORHOUSE, o.c. (Leiden 1982), p. 189, on comenta breument aquests textos segon, tercer i quart i posa en relleu el valor complementari que per a l'iteratiu té l'optatiu oblic.

PH, 0294as (0292-0295)

εἶ τ' ἔδει τι καὶ ποτὸν λαβεῖν, / καὶ που πάγου χυθέντος, (...)
 ξύλον τι θραῦσαι, ταῦτ' [^D/τοῦτ'] ἄν ἐξέρπων τάλας / ἐμηχανώμην
I si em calia trobar també alguna beguda, o trencar una mica de llenya quan el glaç sol escampar-se (...), m'hi enginyava, pobre de mi, arrossegant-me.

PH, 0702as (0701-0706)

εἶρπε δ' ἄλλοτ' ἄλλ<α>χᾶ [^D/ἀλλαχᾶ] / τότ' [^D/πόδ'] ἄν εἰλυόμενος (...)
 (...), / ὄθεν εὐμάρει' ὑπάρχοι / πόρου, ἀνίκ' ἔξαινή / δακέθυμος ἄτα'
I s'arrossegava²⁷ d'ací d'allà, cargolat (/remolcant el peu), (com un infant ...), cap on hi hagués facilitat d'algun recurs, quan cedia el mal que li devorava l'ànima.

PH, 0422s (0421-0423)

Νέστωρ ὁ Πύλιος ἔστιν; οὗτος γὰρ τὰ γε [^W/τάχ' ἄν HERMANN]
 κείνων κάκ' ἐξήρκε, βουλευῶν σοφά.
Nèstor de Pilos, ¿viu encara? Perquè ell conjurava almenys (/anava conjurant) els mals designis d'aquells, amb els seus savis consells.

Un segon subgrup, el compon un sol text, potser ambivalent perquè seria també defensable atorgar-li un valor de potencialitat de passat; crec preferible, però, el valor iteratiu²⁸. El text és de l'*Antígona*. Hi ha dos imperfects coordinats, però l'ἄν va més aviat directament associat amb el primer, el qual, a més, duu un participi subordinat adverbial:

AN, 0260s (0259-0261)

φύλαξ ἔλέγχων φύλακα, κἄν ἐγίγνετο
 πληγῇ τελευτώσ', οὐδ' ὁ κωλύων παρῆν.
un guarda acusava un guarda, i a la fi s'anava produint cada vegada (/i a la fi podia produir-se /per fi hagués arribat) la lluita a cops, i no hi era (/sense que hi fos) present qui ho havia d'impedir (/ho impedís).

8. Altres casos d'ἄν amb el mode indicatiu, de lectura menys acceptada i valor potser adverbial

Aquest gran apartat vol recollir dos casos que queden marginals. Potser la millor explicació és que l'ἄν sigui adverbial; es troba en els manuscrits, però cap dels

27. Cal advertir que εἶρπε δ' és una correcció de ΒΟΤΗΕ (εἶρπε) i de G. HERMANN (δ'), acceptada per tots quatre editors, com queda manifest en el text que oferim; cf., també, p.e., el comentari de J.C. KAMERBEEK, *The plays... VI. The Philoctetes* (Leiden 1980), p. 105, on admet la correcció de Bothe i dubta sobre si cal admetre la de Hermann. El motiu del canvi del text dels mss. (ἔρπει γὰρ) és sobre-tot mètric: mètricament és inacceptable, almenys, el present ἔρπει en aquest lloc de l'estàsim.

28. Cf. el primer dels tres articles, citat més amunt, a la nota 1: a.c. (I), *Faventia* 15/1 (1993), n. 25 de p. 26, on ja s'ha comentat la doble possibilitat d'interpretació d'aquest text i d'un altre text, bé que ja apuntàvem que era preferible la iterativa. D'altra banda, vegeu KAMERBEEK, *The plays... III. The Antigone* (Leiden 1978), p. 75, on es decanta, més que per un valor iteratiu, per un valor de potencial de passat o *irreal* [*sic!*], d'una manera, crec, una mica estranya perquè ni ho justifica ni sembla aquí distingir prou irreal de potencial de passat.

quatre editors no escull aquesta lliçó i en trien una altra, sense *áv*, també dels manuscrits. Són textos evidentment ni potencials ni irreal: l'un pot semblar iteratiu, l'altre pot resultar un cas d'*áv* que acompanya un futur. El primer, de *Les traquínies*, ja va ser comentat en una nota del primer article²⁹. Consta de dos imperfets coordinats, amb una oració subordinada adverbial també amb el verb en imperfet. El segon és de *l'Edip a Colonos*. Podria ser un segon cas en Sòfocles d'*áv* + futur³⁰:

TR, 0767as (0765-0768)

ὅπως δὲ σεμνῶν ὀργίων ἔδαιετο / φλόξ αἵματηρὰ (...) / ἰδρῶς ἀνήει
 [mss. -/áv η̄ει mss.] χωρὶ καὶ προσηπύσσετο [PW/.ται] \ D†πλευραῖσιν ...
Però mentre s'abrandava la flama dels augustos ritus plena de sang (...), una suor li pujava a la pell i (la túnica) s'arrapava (s'arrapa) als seus flancs ...

OC, 0451as (0450-0452)

Ἄλλ' οὐ τι μὴ λάχῃσι τοῦδε συμμαχου, / οὔτε [mss. PDW/οὐδέ HERMANN
 -/οὔτ'áv mss.] σφιν ἀρχῆς τῆσδε Καδμείας ποτὲ \ ὄνησις ἦξει.
Però de cap manera no m'obtindran com a aliat; ni (en el seu cas) els arribarà mai cap profit d'aquesta sobirania tebana.

9. Casos especials

Fins aquí hem acabat l'anàlisi de tots els casos d'*áv* + indicatiu (o infinitiu o participi equivalents) en Sòfocles, centrats al voltant del valor de potencial de passat o irreal. La recerca ha pretès ser exhaustiva i esperem haver-ho aconseguit. A continuació, en aquest darrer gran apartat, presentem una selecció complementària d'altres construccions properes i comparables que, encara que sigui en una proporció molt inferior de casos, assumeixen uns valors idèntics o, si més no, molt

29. Vegeu el primer article esmentat (*Faventia* 15/1, 1993), n. 19 de la p. 22. Allí exposàvem que ni tan sols els comentaristes específics (p.e., MOORHOUSE, o.c., o bé KAMERBEEK, *The plays... II. The Trachiniae*, Leiden 1959, p. 166-167) mencionen per res aquest *áv*; diem que era preferible, doncs, no acceptar la lectura de l'*áv* ja que, a més, el context no era ni potencial de passat, ni irreal ni semblava tampoc iteratiu. Ara al final, però, després d'haver analitzat tots els altres casos, s'ha d'admetre que aquí hi ha altres sortides possibles: a més d'aquesta opció de no acceptar l'*áv*, hi ha la de considerar-lo merament adverbial o, fins i tot, iteratiu, com s'apunta en el text del comentari i en la traducció.

30. Un primer cas ja l'hem comentat en el primer article (a.c. I, *Faventia* 15/1, 1993, p. 25), AN, 0390as. Ara bé, en el cas d'ara, els comentaristes específics no en diuen res. D'entrada, KAMERBEEK (*The plays... VII. The Oedipus Coloneus*, Leiden 1984) ni esmenta aquest *áv* (p. 80), que, no ho oblidem, és una de les lectures dels manuscrits; i, per tant, no fa cap relació amb el futur ni ho compara amb AN, 0390as. Tampoc MOORHOUSE (o.c., Leiden 1982) no en diu res, ni quan tracta amb una certa extensió del tema, tot parlant detingudament d'AN, 0390as, i esmenta algun vers sofocli corrupte —del qual no accepta aleshores la relació que hi apareix entre l'*áv* i un futur— (p. 216-217). En vista d'això, çhauré de considerar preferible no acceptar l'*áv*? Crec que, malgrat tot, per tal de no deixar de banda una lectura dels manuscrits, és millor acceptar-lo i atorgar-li, com a possibilitat alternativa, un valor adverbial o, fins i tot, de reforçament d'un futur; en aquest darrer cas serà una reminiscència de l'ús epic, que dona a l'expressió un to emfàtic i col·loquial, com diem arran del text de *l'Antígona* esmentat (cf. l.c.).

semblants. La mencionada selecció, la componen alguns dels casos que hem anomenat *especials*, i l'ofereim ara sense cap pretensió exhaustiva, solament a tall il·lustratiu, tant dels casos —alguns relativament freqüents— d'expressió d'irrealitat sense ἄν, com dels casos, herència i reminiscència dels usos homèrics, d'optatiu amb ἄν amb valor irreal, als quals caldrà afegir els tres casos ja avançats (al final del primer article) d'optatiu amb ἄν amb valor de potencial de passat.

a) verbs que denoten possibilitat, necessitat, conveniència, etc., en imperfet d'indicatiu sense ἄν: poden configurar una apòdosi amb valor irreal³¹

És un fet relativament freqüent, també en Sòfocles, del qual només donem una petita mostra, com a complement, perquè ens serveixi de contrapunt respecte dels usos de l'ἄν que hem estat examinant.

En un primer subgrup hem reunit els textos amb pròtasis també explícites. Són dos textos, un de l'*Electra* i l'altre de l'*Edip Rei*. D'acord amb el tipus de verb de l'apòdosi, ambdós textos hi tenen completives d'infinitiu amb la funció de subjecte, una el primer text i dues, coordinades, el segon. A més, el primer text té en la pròtasi una frase verbal, amb l'imperfet de *τυγχάνω* i un participi predicatiu present. El segon text, d'altra banda, inclou un genitiu absolut dependent de l'apòdosi; la pròtasi, concessiva, té també el verb en imperfet. Partint d'imperfets, els matisos d'irreal de passat o de present o ambivalent, els he intentat plasmar a les traduccions:

EL, 0529a (0528-0530)

ἡ γὰρ Δίκη νιν εἶλεν, οὐκ ἐγὼ μόνη,
ἢ χροῖν σ' ἀρήγειν, εἰ φρονοῦσ' ἐτύγχανες

la Justícia el va fer seu, no sóc jo sola; i tu hauries de defensar la Justícia, si t'escaigués tenir enteniment.

OT, 0256as (0255-0258)

Θύδ' εἰ γὰρ ἦν τὸ πρᾶγμα μὴ θεήλατον, / ἀκάθαρτον ὑμᾶς εἰκὸς ἦν
οὕτως εἶν, \ ἀνδρός (...) ὀλωλότος, / ἄλλ' ἔξερευνᾶν

Encara que aquest assumpte no us hagués estat encomanat pels déus, no hauria estat convenient que vosaltres ho deixéssiu així sense expiar, havent mort un home (...), sinó que ho havíeu d'investigar.

En un segon subgrup hi ha les apòdosis amb *χροῖν* sense pròtasi, però que resulten implícites pel mateix valor d'aquest predicat de l'apòdosi. Són cinc textos, de l'*Electra*, el primer, el segon i el tercer del *Filoctetes*, el quart de l'*Edip Rei* i el cinquè de *Les traquínies*. En el primer i el segon textos l'apòdosi és en si una oració principal; en el tercer i el quart, l'apòdosi és alhora una oració subordinada de

31. Sobre els usos especials que aquest tipus de verbs tenen per indicar la irrealitat sense ἄν, la bibliografia és abundant, sobretot pel fet de ser un tema tractat, per la seva importància, en totes les grans síntesis gramaticals, tant generals com més específiques; per això, remeto als autors citats a la bibliografia a què hem fet referència més amunt, a la nota 3. D'altra banda, concretament pel que fa a Sòfocles, cf., p.e., MOORHOUSE, o.c. (Leiden 1982), p. 214.

relatiu, i, en el cinquè, és alhora una oració comparativa. Tots cinc, com és natural pel verb de l'apòdosi, hi tenen completives d'infinitiu: una el primer, dues el segon, una el tercer, tres el quart, però amb els infinitius sobreentesos, i una el cinquè, també amb l'infinitiu sobreentès. Crec que les pròtesis que hi ha implícites en els predicats de les apòdosis poden dir, aproximadament, el següent: «*si hom fes el que cal*» (primera), «*si tu fessis el teu deure*» (segona), «*si s'hagués fet el que convenia*» (tercera), «*si s'hagués esdevingut el que calia*» (quarta), «*si hagués fet el que convenia*» (cinquena). Com en el subgrup anterior, partint d'imperfets, els matisos d'irreal de passat o de present o ambivalent, els he intentat reflectir a les traduccions:

EL, 1505ss (1505-1507)

^D[Χρῆν δ' εὐθύς εἶναι τήνδε τοῖς πᾶσιν δίκην,
ὅστις πέρα πράσσειν γε τῶν νόμων θέλει ^[PW/θέλοι], / κτείνειν]^D
Aquest hauria d'haver estat (/de ser) el càstig immediat per a tothom, per al qui vol (/volia) transgredir les lleis: la mort!

PH, 1363s (1362-1364)

χρῆν γάρ σε μήτ' αὐτόν ποτ' ἔς Τροίαν μολεῖν, / ἡμᾶς τ'
ἀπειθῆναι, οἳ γε ^[W/ οἶδε D/ <... \... > οἳ τε] σοῦ καθύβρισαν, \
car hauria calgut que tu mateix no anessis pas a Troia i me n'apartessis a mi, puix que es tracta d'aquells que t'han ultratjat

PH, 1062a (1060-1062)

ἡμεῖς δ' ἴωμεν καὶ τάχ' ἂν τὸ σὸν γέρας
τιμῆν ἔμοι νείμειεν, ἦν σέ χρῆν ἔχειν.
Nosaltres, anem; i potser aquest present en honor teu em pot concedir la distinció que hauria calgut que tu tinguessis.

OT, 1184s (1183-1185)

ὅστις πέφασμαι φύς τ' ἀφ' ὧν οὐ χρῆν, ξὺν οἷς τ'
οὐ χρῆν ὁμιλῶν, οὓς τέ μ' οὐκ ἔδει κτανῶν.
que em revelo nascut dels qui no devia (/hauria degut), tenint tracte amb els qui no convenia (/hauria convingut) i assassí dels qui no havia (/hauria) d'haver mort.

TR, 1133a (1132-1134)

{YA.} Αὐτὴ πρὸς αὐτῆς ^[W/αὐτῆς], οὐδενὸς πρὸς ἐκτόπου.
{HP.} Οἷμοι· πρὶν ὧς χρῆν σφ' ἔξ ἐμῆς θαναεῖν χερσός;
HIL-LOS.— Ella per si mateixa, no pas per cap estrany.
HÈRCULES.— Ai las, abans de morir, com hauria calgut que ella (morís), a mans meves?

El tercer subgrup és igual que el segon, amb la diferència que els verbs de les apòdosis són εἰκόσ ἦν ο ἔδει; les pròtesis són igualment implícites. Dos textos, el primer de l'*Edip a Colonos*, el segon del *Filoctetes*. L'apòdosi del primer text és una oració subordinada de relatiu. A part, tots dos textos tenen una estructura molt senzilla, amb un infinitiu completiu del predicat de l'apòdosi, amb la funció de subjecte. D'altra banda, les pròtesis que hi ha implícites en els predicats de les apòdosis

poden dir, aproximadament, el següent: «*si actuessin com cal*» (primera) i «*si s'esdevingués el que calia*» (segona). Finalment, com en els subgrups anteriors, els matisos d'irreal de passat o de present o ambivalent, els he intentat plasmar a les traduccions:

OC, 0342s (0342-0344)

Σφῶν δ', ὧ τέκν', οὓς μὲν εἰκὸς ἦν πονεῖν τάδε,
κατ' οἶκον οἰκουροῦσιν ὥστε παρθένοι,

I en el vostre cas, filles meves, els que hauria estat natural que es prenguessin aquesta feina es queden a casa, vigilant-la, com unes noies

PH, 0418 (0416-0418)

οὐ μὴ θάνωσι· τοῦσδε γὰρ μὴ ζῆν ἔδει.

no hi ha por que morin; certament són els que no haurien de viure.

b) verbs en temps passat d'indicatiu sense ἄν que, en una oració final dins un context irreal, presenten també un valor irreal

En aquest segon grup es tracta d'un fet no tan habitual, però ben coherent amb el valor d'irreal que poden exercir sols —és a dir, sense ἄν— els temps de passat d'indicatiu, amb el context adequat, en les oracions subordinades corresponents³². Són textos irreals de passat. Poc freqüents en Sòfocles, aquests dos textos propers de l'*Edip Rei* en són una mostra. Les estructures d'ambdues oracions finals són senzilles. La segona té una oració subordinada de relatiu i ella, al seu torn, depèn d'una principal interrogativa, principal que l'emmarca en un context irreal perquè implica una condició que no pot complir-se³³ (és a dir, equival a «*si m'haguessis matat tan bon punt vas acollir-me*»). La primera es troba immersa en un context irreal perquè depèn d'una principal que ja hem analitzat com a irreal de passat³⁴:

32. Sobre aquestes oracions subordinades finals en temps de passat d'indicatiu, sense ἄν i amb valor irreal imposat pel context, la bibliografia està centrada en les grans síntesis gramaticals, perquè és un fenomen ben normal, si bé no gaire freqüent. Per això, remeto també ara als autors citats a la bibliografia a què hem fet referència més amunt, a la nota 3. Al cap i a la fi, és un valor que també veiem habitualment en les pròtesis condicionals irreals.

33. Cf. KAMERBEEK, *The plays... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 252-253. Vegeu, així mateix, GOODWIN, *o.c.* (London 1889), §333. Obviament, aquestes dues referències bibliogràfiques també són aplicables al primer text.

34. Cf. el segon dels articles, citat més amunt, a la nota 1: a.c. (II), *Faventia* 17/2 (1995), p. 19; es tracta, naturalment, d'OT, 1387as. D'altra banda, vegeu també el primer dels tres articles, citat igualment en la nota 1: a.c. (I), *Faventia* 15/1 (1993), n. 25 de p. 26, on esmentava els dos textos ara analitzats en aquest subgrup i em preguntava si era possible d'interpretar-los també com a potencials de passat. Cal dir, em sembla, que si bé és molt propi d'una final referida al passat la potencialitat de passat, potencialitat de passat alhora subjacent a tota irreal —com ja hem comentat anteriorment—, tanmateix s'ha de convenir que la força d'un context irreal és suficient per tancar les esclertes obertes a factualitat pròpies de tota potencialitat de passat i fer que tot el que rebi la seva influència quedi ja immers en la irrealitat sense sortir-ne, al marge de la potencialitat de passat.

OT, 1389aa (1386-1389)

(...) εἰ τῆς ἀκουούσης ἔτ' ἦν / (...) οὐκ ἂν ἐσχόμην

(...) τοῦμόν ἀθλιόν δέμας, / ἔν' ἢ τυφλός τε καὶ κλύων μηδέν·

si encara hagués pogut (tancar la font) que oeix (...), no m'hauria retingut (d'obstruir) el meu cos desgraciat, per ésser cec i alhora no sentir res

OT, 1392as (1391-1393)

τί μ' οὐ λαβῶν / ἔκτεινας εὐθύς, ὡς ἔδειξα μήποτε

ἑμαυτὸν ἀνθρώποισιν ἔνθεν ἦ γεγώς;

Per què no em vas matar tan bon punt vas acollir-me, perquè no hagués mostrat mai als homes d'on havia nascut?

c) ἄν com a indicador d'irreal amb el verb en el mode optatiu

Ja hem comentat que és una reminiscència homèrica³⁵; en efecte, en l'obra d'Homer es manifesta un ús general de l'optatiu —propi d'estadis més arcaics de la llengua—, optatiu que servia no només per indicar la potencialitat de present-futur —l'única que habitualment continuarà expressant-se després a través d'aquest mode—, sinó també la potencialitat de passat o de passat-present i la irrealitat, de passat o de present. Concretament, els fets que en aquest subgrup exposem representen una reminiscència homèrica complementària de l'examinada en el primer article pel que fa a la potencialitat de passat³⁶. Aquí es tracta de textos irreals, el primer de passat, els altres probablement de present. El primer text, de l'*Edip Rei*, té en l'apòdosi un participi subordinat, aorist, que fa frase verbal amb l'optatiu εἶη; la pròtasi irreal de passat està sobreentesa, implícita en una oració coordinada anterior, concretament en la pròtasi condicional real de passat amb què l'esmentada oració anterior acaba, pròtasi real amb el verb en aorist d'indicatiu. El segon text és de l'*Electra*. L'estructura és molt senzilla, pròtasi i apòdosi amb el verb en optatiu, aorist i present, respectivament.³⁷ El tercer text és de l'*Antígona*. L'apò-

35. Vegeu més amunt, a l'inici d'aquest gran apartat «9. Casos especials».

36. Cf. al final del primer dels tres articles citat més amunt, a la nota 1: a.c. (I), *Faventia* 15/1 (1993) 26-28. D'altra banda, sobre aquest tema volem ara recordar de nou només les aportacions més especialitzades o algunes de generals relativament recents; vegeu, p.e., CHANTRAINE, P. *Grammaire homérique. II. Syntaxe* (Paris 1953), p. 218-221, 226-228; MUÑOZ VALLE, I., «Las oposiciones entre el optativo y el indicativo modal en griego antiguo y tres pasajes de la *Odisea*», *Emerita* 38 (1970), esp. p. 95-102; BRUNEL, J., «Les périodes conditionnelles du grec et le problème de l'optatif», *BSL* 75 (1980), esp. p. 235-236, 240-241; MOORHOUSE, A.C., *The syntax of Sophocles* (Leiden 1982), p. 229-231, 281; ALFAGEME, I.R., *Nueva gramática griega* (Madrid 1988), p. 222-223; ADRADOS, F.R., *Nueva sintaxis del griego antiguo* (Madrid 1992), p. 513-515, 533, 537, amb esquemes molt clars i precisos sobre aquests usos sintàctics. A part, remeto també novament a la resta de síntesis gramaticals a què s'ha fet referència anteriorment, a la nota 3.

37. Crec que es tracta d'un irreal ambivalent o, pel cap baix, de present, perquè el context de la conversa entre Clitemnestra i Electra sobre la mort d'Ifigènia així ho fa veure. Ara bé, MOORHOUSE (o.c., Leiden 1982, p. 281), que és qui —recollint les propostes d'altres autors— presenta com a possibles irreals de present amb optatiu els tres textos que aquí analitzem com a textos segon, tercer i quart, no accepta al capdavant que sigui irreal el text que examinem, ja que considera que el sentit és futur. Dóna com a raó que φωνήν λάβοι no vol dir «si tingués ara poder de parlar», sinó

dosi té un infinitiu completiu. El predicat de la pròtasi té dues lectures; una, present d'optatiu (corr. de Schaefer), l'altra, futur d'optatiu (lectura a partir dels manuscrits)³⁸. El quart text és de *Les traquínies*. La pròtasi, en present d'optatiu, convida a considerar també optatiu (amb ἄν) el temps d'εἶμι sobreentès de l'apòdosi que fa de còpula del predicat εἰκόσ; a més, l'apòdosi —que, d'altra banda, és una oració subordinada de relatiu— duu un infinitiu completiu, sobreentès. El marc general del text és interrogatiu³⁹. S'ha de convenir que aquest darrer text és el que pot oferir més dubtes i vacil·lacions, sobretot pels elements no explícits que hi poden intervenir. Tot i amb això, tal com s'ha anat apuntant i comentant, amb els aclariments que han semblat oportuns deixats a les notes precedents, crec que, fins i tot en aquest text de *Les traquínies* i, en general, pel que fa als tres últims

---

«si adquirís el poder ...». Em sembla molt discutible, fora de context; a més, no ofereix cap referència, ni textual ni de cap mena, per demostrar-ho. En canvi, cercant altres referències textuales, p.e., ÈSQUIL, *Agamèmon*, 37 (citada només, sense comentar res, per KAMERBEEK, *The plays... V. The Electra*, Leiden 1974, p. 83) i SOFOCLES, OC, 0999a (cf. segon article citat a la nota 1 —a.c., *Faventia* 17/2, 1995, p. 31—), es pot comprovar que el sentit en frases d'aquesta mena depèn, naturalment, del context, però que, en qualsevol cas, el sentit futur —fins i tot en contextos potser en part futurs, com en l'Ag.— no és utilitzable, no té força expressiva, i, per contra, el sentit preponderant, que s'imposa, és el de passat-present o de present o, si es vol, d'afirmació intemporal (cf. EL, 1507aa —més amunt, 6.d.2—), però sempre irreal, mai potencial de present-futur. Vegeu també, p.e., sobre Ag. 37s, MUÑOZ VALLE, I., a.c., *Emerita* 38 (1970), p. 105, on presenta aquests versos d'Èsquil com un dels exemples clars d'irreal de present. Els textos a què acabem de fer referència i la seva traducció són els següents:

ÈSQ., Ag. 37s

οἶκος δ' αὐτός, εἰ φθογγῆν λάβοι, / σαφέστατ' ἄν λέξειεν
la mateixa casa, si tingüés veu, molt clarament parlaria

OC, 0999

ψυχῆν ἄν οἶμαι ζῶσαν ἀντεπεῖν
penso que (ni) l'ànima (...) si fos viva (no m')objectaria (res).

38. Arran d'això, d'aquest futur —que li sembla la lectura preferible—, MOORHOUSE, *l.c.*, en té suficient per no considerar tampoc aquest text com a irreal. Ara bé, KAMERBEEK, *The plays... III. The Antigone* (Leiden 1978), p. 104, sense ni plantejar-se la qüestió de la realitat o irrealitat, analitza textualment les dues lectures i creu que és preferible la lectura amb el present; la -σ- s'ha de considerar un error d'escriba. Em sembla que el context convida clarament a veure-hi una construcció irreal de present; hi afegiria que, a part que l'argumentació de Kamerbeek està més fonamentada, l'error d'escriba en escriure un futur podria tenir relació també, potser, amb la tendència a considerar els irrealis amb optatiu com un arcaisme o una falta evitable, i a intentar, per tant, convertir-los —conscientment o inconscientment— en expressions ben indubtables de potencialitat de present-futur.
39. Cf. MOORHOUSE, *l.c.*, que, malgrat proposar el text explicitant el que considera sobreentès (ἄν εἶη), comenta que la referència és probablement futura i, en qualsevol cas, no irreal. Al seu torn, KAMERBEEK, *The plays... II. The Trachiniae* (Leiden 1959), p. 40-41, no esmenta ni l'optatiu (ni l'ἄν) sobreentesos en l'apòdosi, ni parla, per tant, de potencial ni d'irreal. Em sembla, però, que aquests elements sobreentesos són una bona solució, coherent amb el context. Amb aquest supòsit, doncs, i amb la consciència que en temes de tal mena és tanmateix inevitable mantenir sempre viva una certa posició de dubte entre posicions fins i tot ben distintes, em decanto, malgrat tot, per considerar aquí més acceptable una interpretació irreal, potser de passat, però, en tot cas, si més no, de present.

textos, l'opció al capdavant més satisfactòria és amb molta probabilitat la interpretació d'irreal de present.

OT, 0970a (0969-0971)

ἄψανστος ἔγχους — εἴ τι μὴ τῶμῳ πόθῳ
κατέφθιθ'. οὕτω δ' ἄν θανάων εἴη ἕξ ἐμοῦ.

*que no he tocat una espasa ... si no és que s'hagi consumit d'enyorança de mi;
d'aquesta manera hauria mort per causa meva.*

EL, 0548 (0547-0549)

φαίη δ' ἄν ἢ θανοῦσά γ', εἰ φωνήν λάβοι.
i la morta ho diria, si pogués parlar.

AN, 0505a (0504-0506)

τιθεῖσα; τούτοις τοῦτο πᾶσι ἀνδάνειν / λέγοιτ' ^[W/λέγομι'] ἄν,
εἰ μὴ γλώσσαν ἐγκλήσοι ^[PDW/ἐγκλήοι] φόβος. \

*posant (... germà en una tomba)? Tots aquests dirien (/Jo diria) que això a tots
complau, si la por no els tingués tancada la llengua.*

TR, 0056as (0054-0057)

πῶς (...) / ἀνδρὸς κατὰ ζήτησιν οὐ πέμπεις τινά, / μάλιστα δ'
ὄνπερ εἰκός (sc. ἄν εἴη) Ὑλλων, εἰ πατρὸς \ νέμοι τιν' ὄραν ...

*¿Per què (...) no n'envies un a la recerca del teu marit, sobretot el qui (seria /hau-
ria estat) raonable (que enviessis /haguessis enviat), Hil-los, si tenia cap interès
(per saber) que el seu pare ...?*

Al llarg d'aquests tres articles, hem analitzat 127 textos de Sòfocles, d'una extensió entre un vers i tres versos. Són els textos que tenen com a denominador comú la presència d'ἄν en companyia d'un temps de passat d'indicatiu, o bé un infinitiu o participi equivalents; parella d'elements (partícula i temps verbal) que expressen un valor modal de potencialitat de passat o bé d'irrealitat, que, al seu torn i esquematitzant, pot ser de passat o bé de present. Això, però, llevat d'uns 17 casos, aproximadament, que tenen alguna característica peculiar, com ara que l'ἄν no acompanya a un temps de passat, sinó de futur, d'indicatiu, o que el valor expressat no és cap dels que es podien esperar amb la partícula i indicatiu, o que aquests valors esperables —o, almenys, algun d'ells— es donen sense la presència de la partícula, o que es donen tots ells amb la partícula acompanyant un mode distint de l'indicatiu.

Hem analitzat els textos seguint un ordre molt estricte, basat fonamentalment en motius objectius: temps utilitzats; valor modal del conjunt, valor que, de vegades, pot ser molt segur i, d'altres, dubtós o ambivalent; característiques sintàctiques més destacables de pròtasi i apòdosi, la qual cosa ens ha dut a anar distingint diverses tipologies en l'estructura sintàctica d'aquests textos.

A fi de facilitar que aquest treball pugui esdevenir una eina útil per als estudiosos d'aquests temes, de Sòfocles i de la sintaxi grega, s'ha intentat apropar la

bibliografia a cadascun dels grups o subgrups en què han estat distribuïts els textos i, fins i tot, a cadascun dels textos en particular. A més, al final, un índex detallat del contingut de tots tres articles, amb tots els grups i subgrups de textos i les seves respectives característiques, i un índex de textos comentats poden afavorir molt la consulta àgil de tot el material reunit.

Des del punt de vista filològic hem volgut aportar també una presentació molt acurada del text grec, amb una inclusió lineal de les variants, a partir dels textos dels editors més recents. I, alhora, una traducció molt pensada, en què s'ha procurat tenir-hi en compte tots els matisos que s'anaven treballant i, evidentment, les lliçons variants del text grec que s'oferia.

La primera conclusió de tot aquest estudi és la immensa quantitat de variants riquíssimes que Sòfocles utilitzà, amb el seu domini de la llengua, per expressar uns quants matisos modals, de vegades àrids i sovint difícils. Una ullada a l'índex de contingut és suficient per fer-se càrrec d'aquesta múltiple varietat. No ho hem comptabilitzat sistemàticament, però, pel que fa a l'àmbit dels usos d'*ǎv* + indicatiu, probablement podem trobar en Sòfocles totes les possibilitats d'utilització de fet, comprovables documentalment, d'aquesta construcció, almenys en l'època clàssica.

La segona conclusió és que els comentaris i, fins i tot, els estudis que tenim a l'abast sobre Sòfocles o sobre la seva època tenen, almenys en aquest camp sintàctic —d'altra banda, nombrós en ramificacions—, moltes llacunes i es fan servir, de vegades, estereotips que no s'adeqüen a la realitat dels testimonis textuals; per exemple, en les distincions d'irreal de passat o de present, en els criteris de la presència d'aorist o d'imperfet per establir aquestes distincions, en el nombre de casos d'iteratiu, etc.

Una tercera conclusió podria considerar-se una parcel·la de la conclusió anterior. Em refereixo a la dificultat que s'observa en els comentaristes, i no solament els de Sòfocles, per distingir potencialitat de passat i irrealitat. Hi apareixen un munt de confusions, potser per no haver tingut l'ocasió d'analitzar bé tot un *corpus* abundant i complet, com el que per sort podem tenir ara a les mans.

Una quarta conclusió es refereix a la relativa freqüència, molt superior a la que li concedeixen tot tipus de comentaristes, amb què Sòfocles utilitza una construcció sintàctica vigent en l'època homèrica i de la qual, a l'època clàssica, només se n'observen vestigis: *ǎv* + optatiu per expressar tant la potencialitat de passat com la irrealitat, de present o de passat. És un altre recurs estilístic magnífic, punyent.

Una cinquena i darrera conclusió fa referència al que acabem de constatar sobre l'ús modal de l'optatiu. Si hi afegim l'ús dels altres *casos especials* (sense *ǎv*), veiem de seguida que es tracta de recursos molt fecunds i de grans possibilitats, dels quals sols podem dir que Sòfocles els utilitza —almenys en el primer cas, com ara mateix comentàvem— més del que s'esperava. Doncs bé, ja hem dit que, contràriament als casos d'*ǎv* + indicatiu o equivalents (dels quals n'hem fet una recerca exhaustiva i els hem analitzats tots), dels *casos especials* només n'hem analitzat i presentat aquí una mostra, significativa perquè ens ha descobert el que hem afirmat abans, però molt incompleta. La conclusió on finalment volem anar a parar és que

ja sabem que Sòfocles sap usar bé i amb una relativa freqüència aquesta mena de recursos. Ara, doncs, hem de buscar-los sistemàticament en tota la seva obra per tal de tenir una visió completa de tots aquests mitjans estilístics que ja hem comprovat que sap fer servir tan destrement. Acabem, per tant, amb una conclusió que vol ser alhora un projecte. Desitgem i esperem, finalment, que el material fins ara aportat pugui ser útil per a un coneixement més aprofundit de la sintaxi i estilística sofòclies i dels usos clàssics de la partícula ðv i tot el que l'envolta.

Índex de textos comentats

AI, 0045 (0044-0046)	II, 18 (3.a)	EL, 0993as (0992-0994)	II, 24 (3.d.2)
AI, 0082 (0081-0083)	II, 28 (4.a.1)	EL, 1022a (1021-1023)	III, 16 (6.c.2)
AI, 0088 (0087-0089)	III, 14 (6.b.2)	EL, 1081a (1080-1082)	I, 27 (2.5)
AI, 0119s (0118-0120)	I, 21 (2.1)	EL, 1281 (1280-1283)	III, 12 (6.a.1); → I, 22-23 (2.2)
AI, 0182ss (0182-0185)	I, 23 (2.2); III, 15, n. 19 (6.c.1)	EL, 1320as (1319-1321)	III, 16 (6.c.1)
AI, 0185as (0182-0186)	I, 28 (2.5)	EL, 1320s (1319-1321)	I, 24 (2.3)
AI, 0411 (0410-0412)	III, 12 (6.a.1)	EL, 1332as (1331-1333)	II, 23 (3.d.1)
AI, 0430s (0429-0431)	I, 21 (2.1)	EL, 1505ss (1505-1507)	III, 25 (9.a.2)
AI, 0444aa (0442-0444)	II, 20 (3.b.3)	EL, 1507aa (1505-1507)	III, 18 (6.d.2)
AI, 0448as (0447-0449)	II, 18 (3.a)	OC, 0098as (0097-0101)	III, 17 (6.c.3)
AI, 0534a (0533-0535)	III, 18 (6.d.2)	OC, 0126as (0125-0127)	III, 17 (6.c.3)
AI, 0950 (0949-0951)	III, 16 (6.c.1)	OC, 0146as (0144-0148)	III, 19 (6.d.3)
AI, 1058as (1057-1059)	II, 22 (3.c.2)	OC, 0272a (0271-0273)	II, 24 (3.d.3)
AI, 1060aa (1057-1060)	II, 22 (3.c.2)	OC, 0342s (0342-0344)	III, 26 (9.a.3)
AI, 1144ss (1143-1146)	I, 24 (2.3)	OC, 0451as (0450-0452)	III, 23 (8)
AI, 1229s (1228-1230)	II, 30 (4.b.2)	OC, 0748as (0747-0749)	I, 22 (2.2) cf. III, 11-12 (6.a.1)
AN, 0260s (0259-0261)	III, 22 (7.b.2); n. 25 d'I, 26	OC, 0906a (0905-0907)	II, 21 (3.b.4)
AN, 0390as (0389-0391)	I, 25 (2.4)	OC, 0924ss (0924-0927)	II, 26 (3.d.5); 29 (4.b)
AN, 0466ss (0466-0468)	II, 22 (3.c.2)	OC, 0927as (0925-0928)	II, 26 (3.d.5); 29 (4.b)
AN, 0502ss (0502-0504)	I, 21 (2.1)	OC, 0951s (0950-0952)	II, 24 (3.d.3)
AN, 0505a (0504-0506)	III, 29 (9.c)	OC, 0965a (0964-0966)	I, 26 (2.4)
AN, 0755 (0754-0756)	II, 20 (3.b.4)	OC, 0999a (0998-1000)	II, 31 (5.b) (cf. III, 28, n. 37)
AN, 0905ss (0905-0907)	II, 21 (3.c.1)	OC, 1351aa (1348-1351)	II, 19 (3.b.1)
AN, 0909s (0908-0910)	II, 29 (4.b.1)	OC, 1366a (1365-1367)	II, 22 (3.c.2)
AN, 0910a (0908-0910)	III, 19, n. 21 (6.e)	OT, 0082s (0081-0083)	III, 19 (6.d.3)
EL, 0312s (0311-0313)	II, 31 (5.a)	OT, 0117a (0116-0118)	I, 22 (2.1)
EL, 0323 (0322-0324)	III, 19 (6.d.3)	OT, 0125a (0124-0126)	II, 19 (3.b.2)
EL, 0365a (0364-0366)	III, 20 (6.e)	OT, 0220s (0219-0221)	I, 24 (2.3)
EL, 0373ss (0373-0375)	II, 18 (3.a)	OT, 0256as (0255-0258)	III, 24 (9.a.1)
EL, 0394 (0393-0395)	II, 25 (3.d.4)	OT, 0261as (0260-0262)	II, 22-23 (3.c.2); 26 (3.c)
EL, 0439ss (0439-0441)	II, 21 (3.c.1)	OT, 0318a (0317-0319)	III, 17 (6.c.3)
EL, 0517s (0516-0518)	III, 19 (6.d.3)	OT, 0349a (0348-0350)	II, 25-26 (3.d.5)
EL, 0529a (0528-0530)	III, 24 (9.a.1)	OT, 0403a (0402-0404)	II, 21 (3.b.4)
EL, 0548 (0547-0549)	III, 29 (9.c)	OT, 0432 (0431-0433)	II, 19 (3.b.2)
EL, 0557a (0556-0558)	II, 23 (3.d.1)	OT, 0434a (0433-0435)	III, 17 (6.c.3)
EL, 0605a (0604-0606)	II, 23 (3.d.1)		
EL, 0756a (0755-0757)	II, 32 (5.b)		
EL, 0875as (0873-0876)	I, 27 (2.5)		
EL, 0914a (0913-0915)	II, 29 (4.b.1)		

OT, 0523s (0522-0524)	I, 26 (2.4)	PH, 0443as (0442-0444)	III, 21 (7.a); n. 25 d'I, 26
OT, 0573a (0572-0574)	II, 18 (3.a)	PH, 0536s (0535-0537)	II, 32 (5.b)
OT, 0591 (0591-0593)	II, 23 (3.d.1)	PH, 0572 (0571-0573)	I, 21 (2.1)
OT, 0693a (0692-0694)	II, 31 (5.a)	PH, 0702as (0701-0706)	III, 22 (7.b.1)
OT, 0970a (0969-0971)	III, 29 (9.c)	PH, 0869ss (0869-0871)	I, 23 (2.2); cf. III, 11-12 (6.a.1)
OT, 0984s (0983-0985)	II, 27 (3.e) i n. 39 (p. 30)	PH, 0947s (0946-0948)	II, 28 (4.a.2)
OT, 1184s (1183-1185)	III, 25 (9.a.2)	PH, 0948a (0947-0949)	III, 20 (6.e)
OT, 1348 (1347-1349)	III, 13 (6.a.2)	PH, 1037ss (1037-1039)	II, 19 (3.b.2)
OT, 1354s (1353-1355)	II, 30 (4.b.2)	PH, 1062a (1060-1062)	III, 25 (9.a.2)
OT, 1356 (1355-1357)	III, 14 (6.b.2)	PH, 1219as (1218-1221)	II, 24 (3.d.2)
OT, 1357ss (1357-1359)	III, 16 (6.c.2)	PH, 1239 (1238-1240)	III, 15 (6.b.2)
OT, 1359aa (1357-1359)	III, 16 (6.c.2)	PH, 1278s (1277-1279)	III, 15 (6.b.2)
OT, 1368 (1367-1369)	III, 18 (6.d.1)	PH, 1363s (1362-1364)	III, 25 (9.a.2)
OT, 1372as (1371-1373)	II, 28 (4.a.1) i n. 34	TR, 0056as (0054-0057)	III, 29 (9.c)
OT, 1387as (1386-1388)	II, 19 (3.b.1)	TR, 0087a (0086-0088)	II, 26-27 (3.e)
OT, 1389aa (1386-1389)	III, 27 (9.b); n. 25 d'I, 26	TR, 0279a (0278-0280)	II, 18 (3.a)
OT, 1392as (1391-1393)	III, 27 (9.b); n. 25 d'I, 26	TR, 0707s (0706-0708)	I, 22 (2.1)
OT, 1438s (1437-1439)	II, 20 (3.b.3)	TR, 0734ss (0734-0737)	III, 13 (6.a.2)
OT, 1456s (1455-1457)	III, 16 (6.c.1)	TR, 0767as (0765-0768)	I, 22, n. 19 (2.2); III, 23 (8)
OT, 1512a (1511-1513)	II, 25 (3.d.4)	TR, 0897a (0896-0898)	II, 20 (3.b.3)
PH, 0290as (0289-0292)	III, 21 (7.b.1)	TR, 1133a (1132-1134)	III, 25 (9.a.2)
PH, 0294as (0292-0295)	III, 22 (7.b.1)	0281, 001ss (001-004)	II, 29-30 (4.b.1)
PH, 0295ss (0295-0297)	III, 21 (7.b.1)	0314, 015ss (015-017)	III, 14 (6.b.1); → I, 22-23 (2.2)
PH, 0305s (0304-0306)	I, 23 (2.2)	0338, 001s (001-002)	II, 28 (4.a.1)
PH, 0412s (0411-0413)	II, 28 (4.a.2)	0557, 003aa (001-003)	II, 26 (3.d.5)
PH, 0418 (0416-0418)	III, 26 (9.a.3)	0557, 006s (005-007)	III, 18 (6.d.1)
PH, 0422s (0421-0423)	III, 22 (7.b.1)	(Èsq., Ag., 37s)	cf. III, 28, n. 37)
PH, 0427a (0426-0428)	III, 13 (6.a.2)		

Índex del contingut

Primer article [I]

Introducció

Ambit de l'estudi. Bibliografia. Dades obtingudes. Llista de tots els casos d'òv en Sòfocles.
Criteris de classificació

I, 7-15

1. *Av amb el mode indicatiu. Altres construccions equivalents

I, 15-20

Llista d'òv + indicatiu o equivalents. Llista de casos especials

2. *Av com a indicador de potencial de passat

I, 20-28

1: textos interrogatius

(p. 20-22)

AI, 0119s, 0430s; PH, 0572; AN, 0502ss

I, 21

OT, 0117a; TR, 0707s

I, 22

2: textos no interrogatius i sense cap pròtasi sobreentesa

(p. 22-23)

OC, 0748as (a part, TR, 0767as)

I, 22 (i n. 19)

PH, 0869ss; AI, 0182ss; PH, 0305s

I, 23

3: textos preferiblement potencials de passat, però amb un valor d'apòdosi irreal també defensable

(p. 23-24)

EL, 1320s; OT, 0220s; AI, 1144ss

I, 24

4: textos on l'äv acompanya un infinitiu o un participi	(p. 25-26)
AN, 0390as	I, 25
OT, 0523s; OC, 0965a	I, 26
5: casos especials, on l'äv acompanya un optatiu	(p. 26-28)
EL, 0875as; EL, 1081a	I, 27
AI, 0185as	I, 28

Segon article [II]

3. *Av com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, ambdues en el mode indicatiu	II, 14-27
a) <i>äv + aorist, amb pròtasi en aorist</i>	p. 17-18
textos irreals de passat	
AI, 0045, 0448as; EL, 0373ss; OT, 0573a; TR, 0279a	II, 18
b) <i>äv + aorist, amb pròtasi en imperfet</i>	p. 18-21
1: textos irreals de passat, amb el verb de la pròtasi equivalent a aorist	(p. 18-19)
OC, 1351aa; OT, 1387as	II, 19
2: textos irreals de passat	(p. 19)
OT, 0125a, 0432; PH, 1037s	II, 19
3: textos irreals de passat, però d'una certa complexitat d'estructura	(p. 20)
AI, 0444aa; OT, 1438s; TR, 0897a	II, 20
4: textos irreals de present	(p. 20-21)
AN, 0755	II, 20
OC, 0906a; OT, 0403a	II, 21
c) <i>äv + imperfet, amb pròtasi en aorist</i>	p. 21-23
1: textos irreals ambivalents, de passat i de present	(p. 21)
AN, 0905ss; EL, 0439ss	II, 21
2: textos irreals, amb correlació de passat a present	(p. 21-23)
AI, 1058as, 1060aa; AN, 0466ss; OC, 1366a	II, 22
OT, 0261as	II, 22-23
d) <i>äv + imperfet, amb pròtasi en imperfet</i>	p. 23-26
1: textos irreals ambivalents, de passat i de present	(p. 23)
EL, 0557a, 1332as; OT, 0591; EL, 0605a	II, 23
2: textos irreals, amb correlació de passat/present a passat	(p. 23-24)
EL, 0993as; PH, 1219as	II, 24
3: textos irreals de passat	(p. 24)
OC, 0272a, 0951s	II, 24
4: textos irreals de present	(p. 24-25)
EL, 0394; OT, 1512a	II, 25
5: textos irreals de present, però d'una certa complexitat d'estructura (i potser ambivalents)	(p. 25-26)
OT, 0349a	II, 25-26
0557, 003aa; OC, 0924ss, 0927as	II, 26
e) <i>äv + imperfet o plusquamperfet, amb pròtasi, respectivament, en plusquamperfet o imperfet</i>	p. 26-27
textos irreals, l'un de passat, l'altre de present	
TR, 0087a	II, 26-27
OT, 0984s	II, 27

- 4. *Av com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, respectivament en el mode indicatiu i en participi** **II, 27-30**
- a) äv + aorist d'indicatiu* p. 27-28
- 1: textos irreals, de present o ambivalents, de passat i de present (p. 27-28)
- AI, 0082; 0338, 001s; OT, 1372as II, 28
- 2: textos irreals de passat (p. 28)
- PH, 0412s, 0947s II, 28
- b) äv + imperfet d'indicatiu* p. 28-30
- 1: textos irreals ambivalents, de passat i de present (p. 29-30)
- AN, 0909s; EL, 0914a II, 29
- 0281, 001ss II, 29-30
- 2: textos irreals, amb correlació de passat a present (p. 30)
- AI, 1229s; OT, 1354s II, 30
- 5. *Av com a indicador d'irreal acompanyant un infinitiu, substituït d'un indicatiu, amb principal i subordinada explícites** **II, 30-32**
- a) äv + infinitiu, amb pròtasi en indicatiu* p. 30-31
- textos irreals de present
- EL, 0312s; OT, 0693a II, 31
- b) äv + infinitiu, amb pròtasi en participi* p. 31-32
- textos irreals, de present o amb correlació de passat/present a passat o ambivalents
- OC, 0999a II, 31
- PH, 0536s; EL, 0756a II, 32

Tercer article [III]

- 6. *Av com a indicador d'irreal amb el verb en el mode indicatiu, amb subordinada o bé principal sobreenteses** **III, 9-20**
- a) äv + aorist, amb pròtasi sobreentesa* p. 11-13
- 1: textos irreals, de passat (p. 11-12)
- AI, 0411; EL, 1281 III, 12
- 2: textos irreals, amb un verb a l'apòdosi de voluntat o desig (p. 12-13)
- OT, 1348; PH, 0427a; TR, 0734ss III, 13
- b) äv + imperfet, amb pròtasi sobreentesa* p. 13-15
- 1: text irreal, ambivalent (p. 14)
- 0314, 015ss III, 14
- 2: textos irreals, amb un verb a l'apòdosi de voluntat o desig (p. 14-15)
- AI, 0088; OT, 1356 III, 14
- PH, 1239, 1278s III, 15
- c) äv + aorist, amb pròtasi sobreentesa i implícita en una expressió concreta del context* p. 15-17
- 1: pròtasi implícita en un sintagma preposicional o en un complement predicatiu (p. 15-16)
- AI, 0950; OT, 1456s; EL, 1320as II, 16
- 2: pròtasi implícita en una expressió prèvia de desig irrealitzable, o bé irreal de passat (p. 16)
- EL, 1022a; OT, 1357ss, 1359aa III, 16
- 3: pròtasi implícita en una oració coordinada anterior (p. 17)
- OC, 0098as, 0126as; OT, 0318a, 0434a III, 17

- d) *äv + imperfet o plusquamperfet, amb pròtasi sobreentesa i implícita en una expressió concreta del context* p. 17-19
- 1: pròtasi implícita en un sintagma preposicional o en el mateix predicat de l'apòdosi (p. 17-18)
0557, 006s; OT, 1368 III, 18
- 2: pròtasi implícita en una expressió prèvia, o bé final o bé irreal de passat (p. 18)
AI, 0534a; EL, 1507aa III, 18
- 3: pròtasi implícita en una oració coordinada, o en la principal, anteriors (p. 18-19)
EL, 0323; OC, 0146as; OT, 0082s; EL, 0517s III, 19
- e) *äv amb apòdosi sobreentesa* p. 19-20
- pròtasi normal, amb temps passat d'indicatiu o participi, o bé, expressada per mitjà d'una oració nominal
EL, 0365a; PH, 0948a (també, AN, 0910a) III, 20 (i n. 21 de p. 19)
- 7. "Av com a indicador de potencialitat general de passat, és a dir, indicador de fets repetits en el passat: äv iteratiu** III, 20-22
- a) *äv + aorist d'indicatiu* p. 20-21
- text iteratiu o, potser, potencial de passat
PH, 0443as III, 21
- b) *äv + imperfet d'indicatiu* p. 21-22
- 1: textos iteratius (p. 21-22)
PH, 0295ss, 0290as III, 21
PH, 0294as, 0702as, 0422s III, 22
- 2: text iteratiu o, potser, potencial de passat (p. 22)
AN, 0260s III, 22
- 8. Altres casos d'äv amb el mode indicatiu, de lectura menys acceptada i valor potser adverbial** III, 22-23
- textos ni potencials ni irreal: l'un pot semblar iteratiu, l'altre pot resultar un cas d'äv que acompanya un futur
TR, 0767as; OC, 0451as III, 23
- 9. Casos especials** III, 23-29
- a) *verbs que denoten possibilitat, necessitat, conveniència, etc., en imperfet d'indicatiu sense äv: poden configurar una apòdosi amb valor irreal* p. 24-26
- 1: textos amb pròtasis també explícites (p. 24)
EL, 0529a; OT, 0256as III, 24
- 2: apòdosis amb $\chi\omicron\eta\nu$ i pròtasis implícites (p. 24-25)
EL, 1505ss; PH, 1363s, 1062a; OT, 1184s; TR, 1133a III, 25
- 3: apòdosis amb $\epsilon\iota\lambda\omicron\varsigma \eta\nu$ o $\epsilon\delta\epsilon\iota$ i pròtasis implícites (p. 25-26)
OC, 0342s; PH, 0418 III, 26
- b) *verbs en temps passat d'indicatiu sense äv que, en una oració final dins un context irreal, presenten també un valor irreal* p. 26-27
- textos irreal de passat
OT, 1389aa, 1392as III, 27
- c) *äv com a indicador d'irreal amb el verb en el mode optatiu* p. 27-29
- textos irreal, l'un de passat, els altres probablement de present
OT, 0970a; EL, 0548; AN, 0505a; TR, 0056as III, 29

Cloenda	III, 29-31
Síntesi dels resultats i del mètode seguit. Conclusions	
Índexs	III, 31-36
Índex de textos comentats	p. 31-32
Índex del contingut	p. 32-36

Fe d'errades

A part algunes inadvertències —molt poques i poc importants— en els signes de puntuació (apòstrofs grecs en forma de cometes, punts en lloc de comes, manca de coma en les notes entre el nom de l'autor i el títol de l'obra...) i en l'ús distintiu dels tipus de lletra (cursiva, negreta, rodona o normal...), que no indiquem perquè el lector atent podrà esmenar espontàniament sense dificultats, hem detectat les errades següents que haurien de ser corregides:

Article 1

- p. 7, títol:*
diu L'US **ha de dir** L'ÚS
- p. 7, nota 1, 2a línia i p. 21, nota 17, 1a línia:*
diu W.W.G. **ha de dir** W.W.
- p. 8, nota 1, 2a línia:*
diu *Sprachwissenschaft* **ha de dir** *Sprachwissenschaft*
- p. 8, nota 2, 6a línia:*
diu äv **ha de dir** äv»
- p. 8, nota 2, 9a línia:*
diu a **ha de dir** à
- p. 8, nota 2, 26a línia:*
diu ad ... 44 **ha de dir** and ... 64
- p. 15, nota 9, 16a-17a línies:*
diu *trago-ediae* **ha de dir** *tragoe-diae*
- p. 17, 11a línia:*
diu «—» **ha de dir** «~»
- p. 17, 22a línia:*
diu «x» **ha de dir** «x»
- p. 19, 2a línia del text seguit:*
diu ja han sortit en les altres llistes **ha de dir** ja han sortit així en les llistes anteriors

p. 22, nota 19, penúltima i última línies:

diu [...] **ha de dir** (...)

p. 23, 14a línia:

diu es **ha de dir** és

p. 27, 18a línia:

diu (...). **ha de dir** (...). / -

Article II

p. 15, 5a línia:

diu que tractem **ha de dir** de què tractem

p. 15, nota 8, 14a línia:

diu a **ha de dir** à

p. 15, nota 8, 18a línia:

diu nota 6, **ha de dir** nota 6),

p. 17, 2a i 6a línies:

diu Dain-Mazon **ha de dir** Dain - Mazon

p. 17, 4a línia, p. 29, 15a línia i p. 30, última línia:

diu Lloyd-Jones-Wilson **ha de dir** Lloyd-Jones - Wilson

p. 18, 3a línia:

diu si jo no me **ha de dir** si jo me

p. 22, nota 23, última línia:

diu J.C. l.c. **ha de dir** J.C., l.c.

p. 28, nota 34, 4a línia:

diu F.; GENTHE **ha de dir** F. - GENTHE

p. 31, nota 43, 1a línia:

diu text, **ha de dir** text